

Indholdsfortegnelse

Summary.....	2
Indledning.....	3
Mit udgangspunkt – praktik og VISO-seminar.....	5
Begyndelsen på min undren.....	5
Problemformulering.....	9
Teoretiske og filosofiske overvejelser – rammen for dette speciale.....	10
Hvad kan og gør anvendt filosofi som disciplin?.....	12
Det semistrukturerede interview.....	14
Interviewguide.....	17
Del I – undersøgelse og problematisering.....	17
Det ontologiske perspektiv – Ove K. Pedersen og konkurrencestaten.....	17
Præsentation af de tre statsperioder og -typer.....	20
Nationalstaten.....	20
Velfærdsstaten.....	21
Konkurrencestaten.....	24
Muligheder og lighed i konkurrencestaten.....	25
Hvad kan Ove K. Pedersens analyse bruges til?.....	27
New public management – den nye logiks ”styresystem”.....	30
Overgangen fra del I til del II – mine interviews.....	32
Del II – forandring og filosofisk værdibidrag.....	43
Emmanuel Levinas – Totalitet og Uendelighed.....	43
Ansigt-til-ansigt-forholdet og transcendensen.....	47
Den Anden og etikken.....	49
Aristoteles og phronesis-begrebet.....	52
John D. Caputo og fornuftens frie spil som ”phronesis”.....	57
Samlæsning af de respektive teorier, et overblik og anvendelsen.....	61
Praksis og praksisontologi i mine undersøgelser.....	62
Praksisontologien vs praksismetafysikken.....	63
Perspektivering – forandringsønsket kommer også indefra.....	66
Konklusion.....	68
Litteraturliste.....	71
Bilag 1.....	74
Bilag 2.....	76

Summary

In the present master's thesis, the objective is to investigate the ontology behind the practice of social workers, explore how their work is affected by the economic logic of the state and to apply what Emmanuel Levinas calls *the first philosophy* and Aristotle's *phronesis* to the investigated field. To begin with, it is of great importance to establish a point from which it is possible to actually have a saying in said "case" - that point is established by a body of empirical data, some of which are interviews conducted by the researcher himself. These interviews give an insight into a lifeworld perspective which provides us with an understanding of the practice of the social worker. Furthermore, the analysis of the practice itself makes it possible to analyze the ontology on which the practice is based. As an ontological starting point, this master's thesis uses Ove K. Pedersen's book *Konkurrencestaten* which defines the state of the state as being based on a competitive and economically based logic; whose subjects are formed by the *political culture* of schools and other public institutions. These subjects are what Pedersen calls *opportunistic persons* – persons who comply to the logic of the competitive state. The "opposing type" of person is the person that the former type of state, the welfare state, nursed and embraced as an *existential* person with intrinsic value.

As stated above, the objective is to clarify both the ontology on which practice is practised and what the implications of the ontology is. Specifically the terms *efficiency* and *professional knowledge* are of great importance as they, as we shall see, change their meaning as the ontological center changes. The investigation points towards an ontology which gives very little freedom for the social worker to make use of her professional knowledge as the practice has to be "efficient" according to the economic logic of the state. Levinas provides us with a new possible framework to reconsider the practice-ontology within. And so, this master's thesis presents a regulatory or ethical conclusion which sheds new light upon the economically based ontology and provides an alternative way of seeing things.

The first philosophy of Levinas, the metaphysics (or ethical demand) becomes the new hypothetical ontology on which to base the social practice which once again embraces the person as *that* person and as the end and not just the means to the interest of the state. This new ground to start from, makes it possible for the *phronesis* to make its way into the work as an ethical professional competence and subjective competence which ensures that both the economic goals of the state and the existential person and her intrinsic values are embraced.

Indledning

Begreber som ”evidens” og ”dokumentation” fylder en hel del i det socialpolitiske og det generelle offentlige systems landskab, og det har det ifølge fx Turf Böcker Jakobsen, tidligere seniorforsker ved SFI – *Det Nationale Forskningscenter for Velfærd*, gjort i de seneste 15 år. Disse begreber dækker over en idé om, at viden kan indsamles og bruges til videre udvikling på de respektive områder, men der ligger også andre motiver til det øgede dokumentationskrav bag de udviklende intentioner, ifølge Jakobsen. Nemlig ”effektivisering” og nye paroler, der forskriver, at der ikke længere findes et skel mellem ”bedst” eller ”billigst”, men at konjunktionen i stedet hedder ”og”. Et ”og”, der er med til at skabe modstridende logikker i både praksis og i ontologisk forstand. For forestillingen om, at det billigste samtidig er det bedste, rejser nye spørgsmål til, hvilken praksisform frontarbejderne skal varetage og videre, hvilke grundprincipper den danske velfærdsmodel egentlig er baseret på. Grundlæggende handler problematikken om fordeling af økonomiske ressourcer i et ”velfærdssamfund” (som jeg indtil videre vil kalde vores nuværende samfundsstruktur) med knappe ressourcer i forhold til tidligere, og indtil videre hedder vejen hen til fordelingen ”evidens” og ”dokumentation”, fordi det er måden, effekter kan påvises. Jeg vil i nærværende speciale foretage en undersøgelse af det ”velfærdssystem”, der bærer på denne ”bedst-er-også-billigst”-logik. Grundlaget for mine undersøgelser og begyndelsen på samme, finder jeg i Ove K. Pedersens bog *Konkurrencestaten*, som indeholder en analyse af udviklingen fra nationalstat over velfærdsstat for til sidst at identificere en konkurrencestat – og det med det særlige borgersyn, der følger med strukturerne i et konkurrencesamfund. Pedersen introducerer en særlig borgerfigur, der i langt højere grad end tidligere er blevet tilpasset gennem statens institutioner, således at det enkelte individ bliver til en egennyttig person i stedet for en person, der handler i fællesskabets interesse – og dét ironisk nok i statens interesse. Logikken bag kravet om dokumentation af indsatser og øget konkurrence inden for ”velfærdsområdet” trækker tråde til en markeds- og konkurrencelogik, der bygger på, at der skal foreligge beviser for, hvad pengene er brugt til, og hvis det viser sig, at pengene kunne have været brugt bedre, risikerer de at blive omfordelt til andre og mere effektive instanser.

I *Tidsskrift for Socialpolitisk Forening*, nr. 4, 2015 finder vi påtalen af denne potentielle skævvridning af, hvad evidensen aktuelt byder ind med i forhold til ligefrem at højne det faglige niveau hos praktikerne og serviceniveauet i kommunerne. Og det er ikke mange rosende ord, der er til overs for kravene om dokumentation og evidens. Tidsskriftet er et fagblad, der har sine rødder i en vis holdningshorisont, men det er netop det kritiske udgangspunkt, der er dette speciales afsæt – nemlig et udgangspunkt, der siger, at der er noget, der er skævt eller i hvert tilfælde ikke helt

”rigtigt”. De offentlige ansatte ”frontarbejdere” står hele tiden i et krydspres mellem de ”menneskelige” hensyn og hensynet til rapportering af det arbejde, der bliver udført. Derfor, som første springbræt til videre undersøgelse, vil jeg sørge for at etablere en grundpræmis, der er nøje beskrevet, så de respektive argumenter får de rimelige chancer, de skal have, førend en diskussion overhovedet giver mening at påbegynde.

En kritik går på, at evidensen er blevet synonymt med dokumenteret viden, og at viden er lig med effekt. Altså at der ikke længere er plads til en faglig interesse i sig selv, men at enhver nyfunden viden skal være med til at skabe større effekt i det arbejde, der udføres. Ligesom der også laves slutninger mellem det, at der én gang er noget, der er lykkedes, og til at andet er det samme, hvorfor effekten også vil være den samme (Fjording & Høybye-Mortensen, 2015, 3). Herved risikeres der en tendens til, at hver enkelt borger, hvert enkelt individ, bliver behandlet ud fra viden om tidligere effekter, hvorfor den enkelte bliver til en del af et hele – en totalitetstænkning, som filosofen Emmanuel Levinas gør op med i sit værk *Totalitet og Uendelighed*, som jeg vil bruge som inspiration til en etisk forordning, der argumenterer for, at den enkelte for bestandigt forbliver den enkelte, og at relationen til den enkelte forstærkes og på trods af dokumentationspres og konkurrencestatsligt menneskesyn står i højsædet. Levinas tager jeg her fat i, fordi hans tanker udgør et etisk og ”ontologisk” fundament for at sige noget om dokumentationens potentielle faldgruber. Dokumentation og evidensen og den viden, som sættes synonymt med de to begreber, risikerer at resultere i, at den enkeltes liv og behandling oversættes til inkommensurable sprog, som sliber facetterne af, så det bliver nemmere at passe den enkelte ned i relativt normative ”puttekasser”.

Evidensen er ikke en skurk i sig selv, men der er visse implikationer i forbindelse med evidensbaseret praksis. For eksempel nævnes det af Harboe og Hindberg (Harboe & Hindberg, 2015), at dokumentationen, der leder op til evidensbrugen er tidskrævende og ineffektiv – i den forstand, at der er vigtigere ting at bruge den dyrebare tid på. Desuden foreslås det, at en ordning med tillid som fundament for praksis blandt frontarbejderne ville skabe mere kvalitet og reelle ”varme hænder”-timer – og det som modpol til det, Harboe og Hindberg kalder ”[...] kontrol, nidkær overvågning og cost-benefit tankegang, der overhovedet ikke hører hjemme i social- og sundhedssektoren” (Hindberg & Harboe, 2015, s. 19).

Den her ”konkurrence”-diskurs skriver sig ind i en dansk velfærdsmodel allerede under de første økonomiske kriser i 1970'erne, og det historiske perspektiv, som Ove K. Pedersens analyser vil danne, vil udgøre det (idé)historiske grundlag for at forstå, hvorfor tingenes tilstand er tingenes tilstand, ligesom det giver et teoretisk og begrebsmæssigt overblik over det paradigme, der lige nu

gør sig gældende inden for de offentlige institutioner - navnlig i forholdet til individet i samfundet. Og det er her, det tidligere begreb om ”velfærdssamfundet” bliver udfordret. Når riget fattes penge, er det nemlig ikke muligt at opretholde en ligeså omfattende velfærdsmodel som tidligere, og siden 1970'erne har en markedsøkonomisk tænkning sneget sig ind i den offentlige sektor. Denne mekanisme har gjort, at der ud over at sikre sagsbehandling af borgeren, også skal ske en opvejning af pris over for kvalitet. Det er her en undersøgelse af begreberne, der omgiver den gamle idé om ”velfærd” og det arbejde, hvis oprindelige indhold var velfærds-funderet, bliver interessant; for den offentligt betalte behandling af den enkelte borger er dermed ikke længere et ubetinget sikkerhedsnet under den enkelte. Konkurrencestatens æra er ifølge Ove K. Pedersen nu, og denne æra indbefatter ny økonomisk tænkning, nyt menneskesyn og en ændret rolle for statens egne institutioner. Og det er en undersøgelse af disse logikker, mekanismer og til sidst alternativer til samme, jeg i dette speciale vil tage fat i.

Det empiriske grundlag vil være af kvalitativ karakter, hvor jeg søger indblik i en socialrådgivers arbejde i Aalborg Kommunes Socialcenter igennem interview. Derudover vil jeg analysere et interview med afdelingschefen fra samme afdeling, der skal være med til at kaste lys over arbejdsopgaverne, rationalerne bag, begrebet om *faglighed*, det herskende ”menneskesyn” (som Ove K. Pedersen kalder det) og målet med arbejdet.

Mit udgangspunkt – praktik og VISO-seminar

Først og fremmest vil jeg trække linjerne for mit udgangspunkt op. Jeg vil med konstateringen af ovenstående, at dokumentationen er et krav, og at evidensen er praksisbasis, bevæge mig ud i de konsekvenser, kravene om dokumentationen af den enkeltes arbejde har på den enkeltes arbejde. Der tegner sig et billede af en dalende faglighed, der er med til at understrege det paradoksale i, at store dele af arbejdstiden for en socialrådgiver i en offentlig instans bruges til at beskrive arbejdstiden i den offentlige instans. En sætning, der umiddelbart lyder selvrefererende, men som giver mening, når forklaringen bag følger.

Herunder vil jeg trække på tidligere specialestuderende, Vibeke Nielsens blog på denoffentlige.dk, hvor hun beskriver det, hun ser som en nødvendighed i, at der i debatten om den ”pressede” socialrådgiver bør skiftes perspektiv fra et metaorienteret fokus til et mere menneskeligt fokus.

Begyndelsen på min undren

””Det ville have bedre effekt i familien hvis jeg fik lov at lave socialfagligt arbejde, i stedet for

administrativt arbejde. Jeg kan se at vi ville spare penge” [...] Sådan siger socialrådgivere i min specialeundersøgelse. [...] I min specialeundersøgelse udtrykte socialrådgivere en forståelse af, at man ikke har mulighed for at lave socialfagligt arbejde, fordi det er vigtigere at opfylde de dokumentationskrav der lovgivningsmæssigt foreskrives.” (Nielsen, 2015)

Sådan indleder Vibeke Nielsen, nu familiebehandler og cand. komm. fra RUC i sit blogindlæg. Hendes pointe i indlægget er at gøre opmærksom på det øgede dokumentationskrav og den dalende faglighed for ”den travle socialrådgiver” (ibid.). Hun argumenterer for, at der er sket en fejlprioritering, idet økonomien og juraen, som hun kalder det procesorienterede niveau i sagsbehandlingen, har fået primat over de menneskelige interesser, som, Nielsen mener, en socialrådgivers faglighed hviler eller bør hvile på:

”” Vi bliver målt på det juridiske, men der er fandeme ikke nogen der måler os på det socialfaglige arbejde”

Et andet citat fra socialrådgivere som savner muligheden for at lave det socialfaglige arbejde de er uddannet til og som de beskriver som en forudsætning for at kunne hjælpe udsatte børn og familier i bedre trivsel.” (ibid.)

Med andre ord skal fokus flyttes fra metaarbejdet og ned (eller op) på det primære, faglige niveau, som er det reelle arbejde med de udsatte borgere i samfundet. Arbejdet med det primære socialfaglige arbejdsområde står i baggrunden for i stedet at give plads til den mere processuelle del af arbejde.

Nærværende speciale er skrevet både i kronologisk og i ”erkendelsesmæssig” forlængelse af min 9. semesters praktikrapport, som indeholdt mit filosofiske bidrag til den praksis, jeg i løbet af efteråret 2015 fik lov til at indgå i. Ud over det daglige arbejde deltog jeg i et VISO-seminar (Videns- og Specialrådgivningsorganisation på det sociale område og på specialundervisningsområdet), der omhandlede ”evidensbaseret praksis”, hvor dokumentationen agerer vidensoverdragelse, og hvor viden i mange tilfælde bliver grundlag for en form for ”normativ praksis”. Dette begreb skal forstås som, at der dokumentationsmæssigt går en lige linje fra den oplevede erfaring til dokumentation af samme, der bliver til evidens for en ny praksis – med risiko for et overgreb på *singulariteten* i ethvert individs ”tilfælde”; altså var min konklusion, at der i denne arbejdsgang ligger en risiko for, at *totaliteten* står i vejen for det *partikulære* og det, der ifølge Levinas ligger

premordialt påtvunget i mødet med et andet individ: Nemlig den moralske forpligtelse og accepten af den Anden som noget absolut og ikke bare et produkt af tanken om den Anden (Friis-Nielsen, 2016, s. 17). Denne pointe vil jeg i nærværende speciale tage afsæt i, ligesom jeg vil nuancere positionen med en mere (post)moderne brug.

Det omtalte VISO-seminar indeholdt blandt andet et foredrag med Lars Uggerhøj, som er professor ved Institut for Sociologi og Socialt Arbejde ved AAU, hvor han gav en alternativ indgangsvinkel til det praksisforvrængende dokumentationskrav, hvor fagligheden i stedet gennem en tovejsmodel skulle være til fordel for både praktikerne, *frontarbejderne*, og for forskeren. Altså bliver dokumentationen en del af et forsøg på at højne fagligheden i det, Uggerhøj kalder *praksisforskning* og ikke en dokumentation, der bevæger sig opad i systemet for at sikre fortsat eksistens for den enkelte instans' vedkommende (Uggerhøj i: Dall (red.), 2015, s. 24).

Begge gør opmærksom på et tab af faglighed i takt med, at dokumentationskravene er steget, og Uggerhøj gør opmærksom på en tendens til at fokusere på økonomi i stedet for kvalitet og effektivitet i stedet for viden (Uggerhøj i: Dall (red.), 2015, ss. 21-22). Altså er dokumentationskravene og de mekanismer, ontologier og etikker, der ligger bag, med til at flytte fokus til økonomi og det med en lavere faglighed hos frontarbejderne til følge. Nielsen uddyber på følgende måde i sit blogindlæg:

”Der er behov for et opgør med effektiviseringsrationaler, som trækker fokus væk fra de mennesker, det handler om. Vi må gøre op med en retning, der er ved at opløse fagprofessionelle identiteter i en misforstået opfattelse af, at alt kan automatiseres og systematiseres. Den faglighed, som betyder at medarbejdere trives i hverdagen, kvæles langsomt, hvis vi mister troen på, at eksempelvis socialrådgiverens evne til at praktisere sin faglighed skal stå over systemiske hensyn.” (Nielsen, 2015)

Ovenstående introducerer et andet perspektiv, der også fremhæves i forbindelse med kravet om dokumentation, nemlig det, at medarbejderne i det offentlige føler en mistillid fra arbejdsgiverens (eller arbejdsgiverens arbejdsgivers) side. En mistillid, der ifølge Nielsen kvæler fagligheden, hvorfor det er de systemiske hensyn, der står tilbage som en form for uegentlig faglighed. Sidst fremhæver Nielsen, at hun i sine undersøgelser er nået frem til vigtigheden af, at enhver succes i sagsbehandlinger er til alles fordel:

”Som socialrådgivere skal vi selvfølgelig acceptere økonomiske rammer, men al evidens tilsiger og beviser, at alle vinder på hver eneste succes vi leverer med en udsat borger eller familie.” (ibid.)

Det er en vigtig pointe i forhold til en brug af Levinas som ideal for måden at møde hverandre på – om det så er i professionel eller alle andre sammenhænge - at det er umuligt at møde den Anden med en fuld idé om, hvem denne Anden er, og denne brug af Levinas adresserer et andet problem ved dokumentationen; nemlig den inkommensurable oversættelse, som enhver forsøg på at skriftliggøre – eller endnu værre ”tal-liggøre” – individet ville være. I hvert tilfælde, hvis vi skal tillade os at tolke på hans begreb om *uendelighed* (Friis-Nielsen, 2016, s. 17). Uendeligheden gør, at det er umuligt at gøre den Anden til genstand for en bestemt totalitetstænkning, men at den Anden undslipper en kategoritænkning:

”Den Anden er ikke blot et andet individ af samme biologiske art som jeg selv. Han eller hun er heller ikke blot et særligt tilfælde under et almenbegreb. I den forstand har vi intet fælles fædreland; den Anden er den fremmede, der forstyrrer hjemmets fred. Den Anden er imidlertid også en anden Frihed, dvs. en virkelighed som jeg ikke har nogen magt over og som jeg ikke kan råde over.” (Kemp, 1996, s. 44)

Så evidensen er en potentiel faldgrube, fordi den ikke går til den enkelte som en singularitet med som en statistisk ”karikatur”. Selvfølgelig arbejdet med faktisk at etablere disse statistiske korrelationer er samtidig med til at fjerne fokus fra noget meget vigtigt, nemlig fagligheden (eller det socialfaglige arbejde, som Nielsen kalder det).

Hermed mener jeg at have identificeret et paradoks i den måde, en faglig integritet i form af fx socialrådgiveren, der sidder over for en borger og bydes dennes Andenhed og den medfølgende etiske forpligtelse (som jeg længere nede vil komme videre ind på), skal arbejde inden for - nemlig et paradigme, der for en stor del – jævnfør både Nielsen og Uggerhøj – forpligter medarbejderen til dokumentationskrav og ”målbarhed”, som bryder med de ”faglige opgaver” og i stedet sætter det ”processuelle” eller de ”systemisk påkrævede” opgaver i højsædet.

Hermed står vi med to modstridende logikker; en logik, der bygger på en grundsten af etisk fordring og menneskelig kontakt. Over for denne logik har vi den økonomiske styringsmodel, der udsætter de offentlige midler og borgeren i konkurrence og med et klart økonomisk defineret mål for øje, hvorfor det er blevet vigtigt at dokumentere praksis og dermed resultater (Pedersen, 2014, s. 24).

Dermed mener jeg at være nået ind til det paradoks, dette speciale skal omhandle; nemlig en undersøgelse af den offentlige praksis' beskaffenhed og grundlag og af mennesket i dette samfund – herunder frontarbejderen i krydspresset i de offentlige privat-logikker - og som et sidste led i

specialet vil jeg forsøge at finde tilbage til en anden måde at angribe det problem, som økonomi og tilnærmelsesvis positivistisk dokumentation er blevet ”løsningen” på.

Vi ved nu, at dokumentationen og idéen om evidens på baggrund af dokumentationen er aktuel, og at der ligger en økonomisk nødvendighed bag det, at der ikke kan deles penge ud på forgodtbefindende basis i et statsapparat, der ikke længere har ”uendelige” ressourcer. Vi ved også, ved hjælp af Nielsen og Uggerhøj, at dokumentationen bliver anset for at være en udfordring for fagligheden blandt socialrådgivere og andre frontarbejdere.

Vi har nogle offentlig ansatte medarbejdere, der skal arbejde med privatsektor-logikker, der er med til at forvride den ”oprindelige” velfærdstanke. Denne anden velfærdside bibringer nogle nye strukturer, der er indstiftet af årsager, jeg skal undersøge ved hjælp af Ove K. Pedersen, og de nye strukturer resulterer i et nyt menneskesyn, som jeg også vil benytte mig af i undersøgelsen af, hvilke forhold de offentlige ansatte har til dokumentationskravene og videre, hvilke mekanismer, der kan være med til at gøre sagsbehandlingen mere fokuseret på ”[...] *de mennesker, det handler om*” (Nielsen, 2015). Dette undersøges både historisk, nutidigt empirisk (både i form af artikler, blog og interview) og filosofisk i forsøget på at belyse problematikken fra så mange perspektiver som muligt – og videre argumentere for en mulig anden vinkel på arbejdet. Filosofien skal være med til at kaste nyt lys over den interessekonflikt og den helt basale filosofiske neglect en vending væk fra mennesket som centrum for praksissen, ifølge Levinas, er.

Som et filosofisk pendant til begrebet om faglighed står min læsning af Aristoteles' phronesis-begreb, der dækker over en bestemt evne hos det enkelte menneske til at kunne gøre brug af sine ”værktøjer” på rette tid og i rette situation – også denne idé bliver nuanceret og ført op til det 21. århundredes virkelighed gennem John D. Caputos *postmetafysiske* fornuftsbegreb.

Levinas og Aristoteles – og nuanceringerne af deres idéer – kommer sammen til at stå som vendingen tilbage til mennesket, men stadig i den uoverskridelige virkelighed.

Problemformulering

Hvilke implikationer har det for den enkelte frontarbejder (her socialrådgiver), at der har indfundet sig økonomisk funderede logikker ind i ”velfærdsopgaverne” (i en konkurrencestatslig virkelighed)? Hvordan påvirker dette den enkelte frontarbejders ”effektivitet”, ”faglighed” og praksis? Hvilke alternative løsningsforslag kunne der findes til den praksis, der nu er bundet op på dokumentation – antaget at der bliver kaldt på en forandring hos praktikerne i feltet (her

socialrådgiveren og socialrådgiverens leder)?

Teoretiske og filosofiske overvejelser – rammen for dette speciale

I det følgende afsnit vil jeg forsøge at gøre rede for de videnskabsteoretiske overvejelser, der ligger til grund for nærværende speciale, og hvilke ”ontologiske” grundantagelser, der udgør virkelighed at anvende filosofien på. Desuden vil der være et afsnit om, hvad anvendt filosofi som fag og praksis er, for det er i denne nye tradition, dette speciale er tænkt og skrevet.

Først om fremmest udgør empiri en stor del af den undersøgende del af specialet. Dette er et tilvalg, der er med til at gøre genstandsfeltet så klart som muligt; både strukturelt, ”praksisontologisk” (et begreb, der dækker over det grundlag og de grundantagelser, en praksis praktiseres på grundlag af), sprogligt og oplevelsesmæssigt. Til at repræsentere disse forskellige, men uundgåeligt sammenvævede, karaktertræk ved genstandsfeltet, står mine empiriske kilder. Alle er begreber, der dækker noget af hverandres virkefelter, men som alligevel tillige bærer på forskellige egenskaber. Redegørelsen for det strukturelle, som jeg ovenfor kalder den politiske, kulturelle og ”sociale” virkelighed, hviler for en stor del på Ove K. Pedersens skuldre, fordi han i *Konkurrencestatens* kapitel 6 tegner et billede af den strukturelle virkelighed, som den såkaldte *politiske kultur* på institutionelt plan udgør for borgerne i et samfund. Således giver Pedersens analyse en mulighed for i første omgang at kunne sige noget overhovedet – en øverste præmis at kunne arbejde ud fra. Således hedder præmissen nu, at konkurrencestatens mekanismer og struktur er en plausibel anskuelse af samfundsstrukturen anno 2016.

Igennem mine interview, som jeg længere nede vil komme videre ind på, gives der indsigt i praksis for socialrådgiveren – med tryk på bestemt form, ental – hvilket giver os mulighed for at trykprøve Pedersens konkurrencestats-motiv igennem indsigt i, hvilken ontologi, der ligger til grundlag for den praksis, der gives en indsigt i. Særligt er det, at praksissen er præsenteret på to niveauer, hvor afdelingslederen er med til at gøre meso- og makro-niveauerne klarere for os, mens praksis som sådan formidles gennem socialrådgiverens oplevelser.

Oplevelsen er, som det også fremgår i min dedikerede interview-metodeforklaring, alfa og omega i forsøget på at forstå et perspektiv, hvorfor det er af stor vigtighed, at der aldrig proklameres nogen form for objektiv sandhed, men kun sandsynlig, plausibilitet og den subjektive sandhed. Derfor vil der i nærværende speciale reflekteres, for hvis ikke forskersubjektet som figur blev sat i spil, påberåbte man sig netop en vis objektivitet. Og det er aldrig tilfældet – jeg skriver dette, som jeg har

tænkt.

Årsagen til de nærmest aksiomatiske anholdelser og etableringen af genstandsfeltets virkelighed og ”problem” - i filosofisk forstand – er, at der skal tales og forstås fra et sted og videre formidles ud i en virkelighed. Jeg benytter mig i mit teori-afsnit af begrebet *flux*, ligesom jeg også taler om tingenes *kontingens*, og begge disse begreber er med til at belyse, hvilke kræfter, skriften og ordet er oppe imod. Men som Richard Rorty siger, så må jeg lade forståelsen være en forståelse, så længe jeg er klar over min egen arbitrære adgang til forståelsen. John D. Caputo gør det med sin tale om flux klart; fornuften må sættes fri fra idéen om én fast struktur at navigere efter. Så lad dette være grundlaget for overhovedet at kunne sige noget om noget. Og når det sagte er sagt, er det vigtigt, at forståelsen af det sagte hviler på en forståelse af ovenstående kontingens.

Talens og skriftens evne til at repræsentere det repræsenterede er et af de problemer, en mediering eller formidling af en sag eller et fænomen helt intrinsisk bærer på, for det uoversættelige, som et kompleks af forståelse udgør, gør, at skriften eller hvilken som helst overleveringsform taber noget hver gang, overleveringen finder sted, hvorfor medieringen og beskrivelsen eller oplevelsen kun vil kunne gengives inadækvat.

En af de filosofiske indgange til at undersøge netop dette genstandsfelt og særligt til at benytte Ove K. Pedersens virkelighedsstruktur og betingelse for at være borger og menneske er, at der er sket et skift i statens formål med borgeren – det eksistentielle menneske er så at sige ikke længere det menneske, der tilskyndes til, borgerne i konkurrencestaten skal være og blive. Borgeren er blevet middel og ikke mål i statens konkurrencelogs. Dette grundlag for praksis problematiseres – altså praksisontologien – ligesom selve praksis også problematiseres. For *faglighed* og *menneskesyn* er begreber, der sættes fokus på i forberedelserne til mine interview, hvorfor interviewene også cirkulerer omkring disse begreber.

Principielt kan filosofiske tekster fungere som autoriteter, der tilbyder et legitimt sted at starte, men hvor det er den reflekterende og kontekstualiserende anvendelse af teksterne og tankerne, der skaber den reelle filosofien, ligesom det også er den idiosynkratiske tilgang til, hvad filosofi er i sin grundform, der giver en kontingent sandhed at begynde med. Nærværende speciale går et normativt ærinde, som er med til at bidrage med noget til et givent genstandsfelt, i sin helhed.

Emmanuel Levinas er mit filosofiske springbræt i del II af nærværende speciale. For han koncentrerer sig i *Totalitet og Uendelighed* om mennesket, der bliver mødt, som netop *det* menneske, der bliver *mødt*. Med andre ord umuliggøres middeltænkningen om den Anden (som han skriver det). Således har ikke bare filosofien primat over økonomismen, men det singulære (et

begreb, der længere nede forklares nærmere) står også over totalitetstænkningen. Således er ontologien, systemet, konkurrencestaten, baggrunden for praksis ændret til at gælde en etisk forbindelse mellem individer.

Denne omvæltning giver plads til fagligheden, som *phronesis* både i sin aristoteliske form og i Caputos udgave, kan være med til at nuancere og gøre til mere end blot ”sagsbehandling”.

Et begreb, der mange gange går igen er *dokumentation*, for det er mit afsæt qua min deltagelse på konference om netop dette emne i min praktikperiode på 9. semester. Problematikeringen af dokumentationen fyldte i min praktikrapport, ligesom den også fylder noget her. Det gør den, fordi den er en del af den praksis, der praktiseres på baggrund af nogle særlige new public management-principper, som drejer sig om effektivisering og målstyring, men som kerne i definitionen af målene og effektiviseringen har økonomien – og altså ikke mennesket som mål.

Man kan måske tale om, at der trods *postmoderne* tilstande eller *postmetafysiske* tilstande gælder visse centre for forståelse og praksis inden for det offentlige socialområde, nemlig at økonomien er blevet målestok for mål, de ellers ikke er kommensurable med.

Det er vigtigt for det samlede argument i nærværende speciale, at der er kohærens mellem de respektive præmisser og de slutninger, der bliver draget ud fra dem, således at delkonklusioner såvel som slutkonklusionen indgår i et gyldigt, men også plausibelt argument. Dette er helt logisk gældende for ethvert argument, men ovenstående er også årsagen til nærværende afsnit bestående af de respektive teoriers sammenhæng og rammerne for at anvende dem på genstandsfeltet.

Helt konkret er nærværende specialet opbygget således, at del I vil bestå af de indledende undersøgelser, problematiseringer og interview – en forståelses-del; mens del II vil være en mere filosoferende og forandringsorienteret del, der indeholder læsninger af teoretisk filosofisk stof, som vil være med til at give alternative perspektiver på og begreber til genstandsfeltet og dets praksis.

Hvad kan og gør anvendt filosofi som disciplin?

Med ovenstående overvejelser gjort og med de filosofiske grundsten nogenlunde på plads, finder jeg det interessant og relevant som en del af en ny tradition at reflektere over, hvori anvendeligheden i filosofien består, når der tales om og praktiseres anvendt filosofi.

I nedenstående afsnit om *det semistrukturerede interview* citerer jeg Michael Paulsen for at anskue anvendt filosofi som en dialogisk disciplin, der både lærer noget af og giver noget til feltet, der undersøges, så undersøgelsens fokus, metoder og refleksioner er i konstant berøring med genstandsfeltet og ”problemstillingen” (Paulsen, i.u.). Alene det, at der ligger konkrete

problemstillinger til grund for den filosofiske praksis og ikke epistemologiske, metafysiske eller etiske abstraktioner og generelle spørgsmål til grund herfor, adskiller den anvendte filosofi fra den ”traditionelle”, hvis man da kan tale om, at filosofien har været ude af berøring med verden omkring den. Førnævnte Paulsen og Morten Ziethen beskriver i deres tekst *Anvendt Filosofi som Interagerende Filosofi* en lignende forståelse, hvor de udbygger den dialogiske forståelse af den anvendte filosofi til at være *interagerende* filosofi. Således fremgår det, at der i afgrænsningen og undersøgelsen af et genstandsfelt er en stor berøring med feltets logikker, sprog, ontologier, kulturer og mange andre fremmedheder, der kan være med til at forme undersøgelsens videre forløb. Der ses også en grundlæggende forskel mellem den traditionelle (fag)filosofi – i den modsatte og karikerede udgave – og den anvendte ditto; nemlig at den anvendte filosofi ikke har sin egen disciplin som genstandsfelt, men at den teoretisk filosofiske ballast ikke må efterlade en i døren ind til universitetet på vejen ud af universitetet. Pointen er, at en eksegese af Heideggers samlede værker ikke er en anvendt filosofis primære arbejde, men at en forståelse for og et (meget) nært kendskab til fx Heideggers samlede værk gør den anvendte filosof i stand til at filosofere, reflektere og initiere med Heideggers tankemotiver som en integreret del af refleksionen. Således er anvendt filosofi hverken under, over eller mere eller mindre i berøring med verden (Paulsen og Ziethen, i.u., s. 1). Filosofien og at filosofere er noget, der kun kan finde sted i samspillet mellem tænkeren, ”filosoffen”, og det omkringliggende miljø (Paulsen og Ziethen, i.u., s. 4). Dette samspil kalder Paulsen og Ziethen *det filosofiske kredsløb*, og dette kredsløb indeholder tre primære funktioner:

”(1) Skabelse af **ubegribeligheder** gennem udvidelse og uddybning af undren, spørgsmål, tvivl, modsætninger, paradokser og problemforståelser i et givet miljø, fx det oldgræske.

(2) Skabelse af **begreber** gennem at gendigte et miljøes sprog og greb så der kan svares på ubegribelighederne, hvilket der ikke kan uden et delvist nyt sprog, for i så fald er ubegribelighederne ikke genuint ubegribelige.

(3) Skabelse af **begribeligheder** gennem at opstille syntetiske svar på miljøets ubegribeligheder ved hjælp af det nye begrebssprog [...]” (Paulsen og Ziethen, i.u., s. 5)

Ovenstående funktioner eller arbejdsstationer i det filosofiske kredsløb udgør dermed det, som er den anvendte filosofis ”metode”; en forståelse, en gendigtning og en begribelighed, der medfører en forandring, idet der bliver givet noget til miljøet eller feltet, der er blevet arbejdet både med og i. Inden for dette filosofiske kredsløb findes der forskellige filosof-figurer, der hverisær angriber eller begriber verden som genstandsfelt på deres måde. Dette vil jeg ikke komme nærmere ind på, men i

stedet fremhæve det vigtige i ovenstående tre arbejdsstationer, som jeg læser dem i deres isolerede form; nemlig at refleksionen skal være allestedsnærværende, og at filosofien som en måde og ikke som et instrument er essentielle indstillinger til forståelse og efterfølgende forandring. Refleksionen en samspillet med verden udenom, som skal forstås, og de refleksioner, der bliver kastet tilbage i øjnene på filosofien må og skal uafvigeligt medtages i overvejelserne om forståelsen. Dermed umuliggøres en instrumentel anvendelse af filosofien, for det kompleks, der bydes tænkeren ude i verden, er, uanset hvor godt den specifikke teori måtte passe på virkeligheden, aldrig født af refleksionerne og netop det kompleks. Herved kan man tale om, at visse teorier kan anvendes instrumentelt, men kun hvis der er blevet reflekteret over, hvorvidt denne måde at anvende som i at benytte filosofien er relevant, givende og reflekteret. Og dermed er den instrumentelle brug det, som feltet eller miljøet ”kalder” på, hvorfor den instrumentelle brug ikke længere er instrumentel.

En stærk medspiller på den anvendte filosofis hold er Aalborg-modellen, kaldet *PBL*, som står for *problembaseret læring*. Denne måde at udføre projektarbejde er refleksiv – eller giver i hvert tilfælde den studerende en mulighed for at kunne være det – idet der gives mulighed for en konstant revidering af det enkelte projekts problemfelt, teorikorpus og dermed ”løsninger” (Bitsch og Pedersen, 2004, s. 16). Dette fleksible udgangspunkt for udfærdigelse af projekter lægger op til, at der skal anlægges filosofiske kredsløb. Denne pointe lægger op til, at der er ræson i, at anvendt filosofi som ny ”tradition” og som uddannelse er givet den mulighedsbetingelse, som PBL er.

Det semistrukturerede interview

For at være sikker på at kunne trække relevante og virkelige tråde til den virkelige virkelighed, baserer jeg dele af dette speciale på to interview. Selve interviewene vil jeg længere nede analysere og bearbejde, men jeg finder det på sin plads at redegøre for den metodiske eller videnskabstøretiske tilgang, jeg har benyttet mig og benytter mig af både før, under og efter interviewene. Først og fremmest vil jeg anvende den *semistrukturerede* interviewform, som den står beskrevet i *Kvalitative Metoder – en grundbog* af Lene Tanggaard og Svend Brinkmann. Interviewformen er valgt, netop fordi min interesse ligger i den enkelte respondents holdninger og meninger om det bestemte emne, jeg behandler i dele af nærværende speciale. Særligt er jeg interesseret i deres specifikke livssituationer, hvorfor der naturligt ikke proklameres nogen form for objektivitet. Til gengæld giver den kvalitative undersøgelse – forstået som den undersøgelse, der giver mulighed for at dykke ned i den enkeltes oplevelse af at være i en situation modsat den mere kvantitativt funderede undersøgelse, der (ofte) forsøger at slutte sig til en form for statistisk sandsynlighed eller ”pulje af subjektive udsagn”, der tilsammen kan give et praj om en tendens.

Der vil i de gennemførte interviews skeles til en forestilling om, at den enkelte kan dele sit perspektiv med mig som interviewer. Denne forestilling læner sig op ad en fænomenologisk tilgang til både interviewene og til analyse af samme. For det er *livsverdensperspektivet* (Brinkmann & Tanggaard, 2015, s. 31), der her er interessant. Respondenterne befinder sig i den situation, jeg gerne vil undersøge. Dog vil en interviewer ikke kunne se sig fri for – og det er da også et erkendt ”problem” i forhold til overlevering af førstepersonsperspektiver (ibid.) - at tillægge sine egne perspektiver på interviewet, som jo er en konstrueret situation. Forskersubjektet er en uomgæelig faktor i forbindelse med medieringen af den enkeltes overleverede livsverden. Brinkmann og Tanggaard nævner netop *det postmoderne perspektiv* som den blandede disciplin, der på én gang sætter livsverdensperspektivet i højsædet, men som samtidig erkender interviewerens rolle som en reel bidragende del af samtalen, der både kan være med til at ændre retning i samtalen, men som også både ændrer sit perspektiv og respondentens undervejs og efter samtalen (ibid.). Denne konstante bevægelse og differentierende positionering er netop, hvad der kendetegner det postmoderne eller poststrukturalistiske ontologiske udgangspunkt, hvor det enkelte individ taler ud fra og ind i en bestemt diskurs, der er med til at definere den enkelte i den specifikke situation (jævnfør fx ironikeren i Hansen, 2003, s. 50 og centerkonstruktionen hos Laclau & Mouffe, 2001, s. 112). Dog vil jeg ikke foretage en decideret diskursanalyse, men blot forsøge at forholde mig til både det sagte og det usagte, der med god begrundelse kan udledes af det sagte, hvorfor der kan identificeres en form for ”diskurs” - eller mere pragmatisk og mindre paradigmatiske sagt – et perspektiv. Særligt ved et kvalitativt forskningsinterview af denne art er, at der qua interviewerens aktive rolle i både samtale og tolkning hele tiden vil være en foreliggende forestilling om en retning. Således er både en ”hermeneutisk” uundgåelighed og en ”fænomenologisk” intentionalitet på en og samme tid faktorer i interviewet og medieringen og fortolkningen af samme. Hermeneutikken er uundgåelig i den forstand, at der i både forberedelse til og i selve bevægelsen i samtalen, interviewet tager form af, ligger en historie; ligesom de samme elementer af interviewet er båret af en rettedhed mod at forstå et bestemt fænomen eller kompleks af fænomener. Årsagen til de citationsindrammede begreber er, at disse i deres fulde vidde og dybde dækker over langt mere komplekse systemer for erkendelse, end de ”populærvidenskabelige” udgaver, jeg her benytter mig af. Meningen er, at der tænkes i lyset af tidligere tanker for hermeneutikkens vedkommende; og at fænomenologiens væsentlige træk i forbindelse med min brug i nærværende afsnit dækker over en rettedhed i min undersøgelse, som retter sig mod livsverdensperspektivet hos de adspurgte. Det semistrukturerede interview er en forforståelse af interviewet som en samtale, hvor begge parter bidrager, og hvor informantens eller respondentens indsigter er genstandsmålet i sig selv, men hvor interviewerens vinkling eller intentionalitet mod genstandsfeltet er styrings- eller

struktureringsfaktor for, hvilken retning samtalen som dialog skal bevæge sig i – en dialogisk form, som blandt andre Michael Paulsen, som nævnt ovenfor, peger på i sin beskrivelse af den anvendte filosofers måde at møde den ”virkelige virkelighed”, som feltet uden for det filosofiens eget genstandsfelt fra tid til anden er blevet kaldt. Dette dækker over, at der i det filosofiske arbejde hele tiden skal arbejdes ud fra en idé om, at virkeligheden og dens tilfælder er med til at forme den måde, filosofen møder feltet på, ligesom filosofens opgave er stille de rigtige spørgsmål, afsøge svarmuligheder (eller bedre eller andre bud) og tilbyde et vokabular, der gør både spørgsmål og svar mere begribelige. Paulsen selv skriver det sådan her:

”Jeg vil på den baggrund pege på en dialogisk forståelse af anvendt filosofi. Centralt i denne forståelse er, at anvendt filosofi på engang skal udfordre og lade sig udfordre af den menneskelige virkelighed ved at skabe ubegribeligheder (spørgsmål) og begribeligheder (svar) knyttet sammen af dristige bud på aktuelt nødvendige begrebskonstruktioner (sprog).” (Paulsen, i.u.)

Den anvendte filosof skal derfor hverken belære feltet eller lade sig belære af feltet, men i en konstant reflektiv form lade sig inspirere og udfordre samtidig med at inspirere og udfordre. Den dialogiske form skal ikke nødvendigvis tages som en bogstavelig samtale – den kan dog være det i fx interviewsammenhæng – men snarere som en strukturel beskrivelse af den måde, man som kritiker og nysgerrig skal reflektere over egen rolle i feltet og feltets rolle for en.

Afsluttende dette afsnit – og i idémæssig forlængelse af Paulsens beskrivelse - må jeg fremhæve, at det er af logisk nødvendighed i nærværende speciale at fremhæve Emmanuel Levinas, når interviewets beskaffenhed er af sproglig og interagerende karakter. For ifølge ham – og som en grundlæggende faktor for min brug af ham senere – er (sam)talen en kilde til at møde den Anden som den Anden, hvorfor det på trods af intentionalitet og forforståelse altid vil være tilfældet, at den Andens tale vil bibringe mig noget nye og ikke-tænkt: *”Når man nærmer sig den Anden i samtalen, tager man imod hans udtryk dér, hvor han hvert øjeblik overskrider den idé, som tanken ville føre med sig. [...] Den kommer udefra og tilfører mig noget mere end det, jeg allerede indeholder.”* (Levinas, 1996, s. 42)

Rent indholdsmæssigt er årsagen til, jeg har valgt at foretage mine egne interview som supplement og som tilføjelse til det materiale, at jeg i forvejen havde adgang til, er, at jeg i min tilgang til interviewene havde tre bestemte vinklinger for øje; dokumentationspressets påvirkning af arbejdet, ”menneskesynet” eller ”den eksistentielle person” i sagsbehandlingen og ”fagligheden”. Disse tre fokuser er med til at skærpe sigtet i henhold til min problemstilling og mit ”genstandsfelt”. Mine

respektive interviewguides for de to interview er baseret på de samme grundlæggende problemformuleringsfunderede forskningsspørgsmål, men jeg har med vilje skiftet perspektivet i spørgsmålene, så jeg så vidt muligt får præsenteret de respektive roller i forbindelse med sagsbehandlingen, deres holdning til respektivt at arbejde i krydspreset og med krydspreset og for både at få den enkelte medarbejders, men samtidig afdelingslederens perspektiv – og dermed et mere overordnet perspektiv – på fokusområderne.

Interviewguide

Forberedelserne forud for et interview indeholder selvsagt en undersøgelse af det genstandsområde, man har fundet frem til at ville undersøge – ellers kunne respondenterne eller informanterne have været hvem som helst. Interviewguiderne fremgår i de korresponderende bilag og er udfærdiget med inspiration i eksemplet fra *Kvalitative Metoder – en grundbog* (2015, ss. 38-39). I en interviewguide skal der foreligge de grundlæggende spørgsmål, det, som Brinkmann og Tanggaard kalder *forskningsspørgsmål*; ligesom de mere udpenslende spørgsmål, kaldet *interviewspørgsmål*, også skal fremgå (Tanggaard & Brinkmann, 2015, ss. 38-39). Interviewguiden er et redskab for interviewer og altså ikke noget, respondenterne skal forholde sig til, og den udgør på én gang en sikkerhed for at nå rundt om de relevante temaer i interviewet og en risiko for en ”kunstig” samtale (Tanggaard & Brinkmann, 2015, s. 38).

Forskningsspørgsmålene læser jeg som de grundlæggende spørgsmål, der ønskes svar på – i nærværende opgave noget omkring den offentlige ansattes arbejde og krydspres – mens interviewspørgsmålene er redskabet til at nuancere og uddybe kendskabet til området i løbet af samtalen og retningen hen imod det egentlige spørgsmål.

Del I – undersøgelse og problematisering

Det ontologiske perspektiv – Ove K. Pedersen og konkurrencestaten

For i første omgang at etablere et perspektiv at se dokumentationskravene og dens indvirkning på den respektive medarbejders faglighed i, vil jeg her tage fat i historien bag og for udviklingen fra nationalstat til velfærdsstat og videre til konkurrencestat og med denne udvikling de implikationer, denne omkalfatring bringer med sig i de gældende mekanismer i samfundet. Dette vil jeg gøre gennem læsning af Ove K. Pedersens værk *Konkurrencestaten*, der byder ind med et historisk indblik i udviklingen fra national- til velfærds- til konkurrencestat og i forlængelse af det historiske

fokus, Pedersen anlægger, analyserer han individets rolle i og i kraft af samfundets institutioner. Jeg vil bruge Pedersens perspektiv som grundpræmis for mine undersøgelser af, hvilken samfundsmæssig og politisk kulturel virkelighed, ”konkurrencepræmissen” skaber i samfundet, og som jeg igennem min læsning af Pedersens bog vil redegøre for. Pedersen arbejder med en tese om, at mennesket har ændret sig til noget andet i konkurrencestaten. Og at menneskesynet har gjort det samme. Pedersen skriver om bogen som helhed:

”Jeg lægger vægt på idealer og værdier, normer og holdninger, ja, påstår, at de udgør grundlaget al politisk forandring, og at det er i ændringer i den politiske kultur, vi skal finde forandringer i statens opgaver, organisation og ledelse.” (Pedersen, 2014, s. 34)

Når Pedersen bruger et begreb som *politisk kultur*, har han en helt særlig form for kultur i tankerne; nemlig den kultur, der igennem autoritative institutioner indstiftes som et led i at ændre kulturen til, i dette tilfælde, den mere konkurrenceprægede, som konkurrencestaten med stor nødvendighed må abonnere på. For grundlaget for konkurrencestaten er netop en ny doxa eller indstiftelsen af en ny kultur, der bærer på et værdisæt, der ikke længere passer på efterkrigstidens velfærdsmodel - fra en individdefinition, hvor den enkeltes intrinsiske værdi i højere grad betød noget, til nu hvor der i konkurrencelogikken defineres ud fra langt mere nytteorienterede parametre; og dette både af sig selv og af staten (Pedersen, 2014, ss. 32-33).

Mit fokus er kapitel 6 i bogen, *Skolen og den opportunistiske person* som både ”empiri” - altså primærkilde på det historiske perspektiv på statens udvikling og det ontologiske perspektiv - og som ramme for mine videre filosofiske undersøgelser. Her laver Pedersen en analyse af skolen som institution med politisk kulturel fundering, hvorfor det er en institution af stor dannende vigtighed i nutidens ”formning” af den enkelte. Det interessante i hans analyse er for mig adskillelsen af velfærdsstaten og det, han kalder konkurrencestaten, for det er ganske rigtigt her pilen peger hen, når der tales om dokumentationspres og procesfokus i stedet for fagligt fokus. Konkurrencestaten har indstiftet en ny måde at anskue individer på, og den måde både beforder og fordrer øget ”effektivisering” og et særligt mindset – en særlig ontologi – i samfundet. Denne ontologi har spredt sig fra skolen og til hele samfundet, hvor en balance mellem tilskyndelser og incitament er med til hele tiden at udsætte den enkelte borger i konkurrence mod de andre enkelte borgere; ganske som det opportunistiske menneske skabes til.

Pedersen argumenterer for, at der i moderne tid i Danmark – altså post grundloven af 1849 – kan

udkrystalliseres tre æraer inden for ”staten” af typer af stater. De tre æraer er: *nationalstaten*, som bestod mellem 1864 og 1950; *velfærdsstaten*, som bestod fra 1950 til 1990; og sidst peger han på, at staten er overgået fra velfærdsstat til *konkurrencestat* – en periode, der efter Pedersens udsagn, stadig består (Pedersen, 2014, s. 169).

Pedersen tager udgangspunkt i en af de vigtigste institutioner – og dermed praktikere af politisk kultur – nemlig skolen. De værdier og individualitetsforestillinger, der ligger i den måde, vores børn bliver undervist på og i de formålparagraffer, der ligger til grund for undervisningen, viser en retning i, hvad der lægges vægt på i den politiske kultur. Pedersen skriver om de reviderede formålparagraffer for både folkeskolen fra 2006 og den ”nye” gymnasiereform fra 2007, at der i ”[...] *begge ændringer ligger en (delvis) ny forestilling om fællesskab og individualitet, som går ud på, at det er arbejdskravet, arbejdsevnen og arbejdslysten, kort sagt arbejdet, der skal binde individerne sammen til et fællesskab, og at det nu er skolens opgave at uddanne de unge til fagligt kompetente individer med færdigheder, der gør dem i stand til at stå til rådighed for arbejdsmarkedet – på markedets betingelser og livslangt*” (Pedersen, 2014, s. 170).

Ovenstående citat peger på en form for formelighed af det enkelte individ – eller i hvert tilfælde en formning – der gør skolen til institutionen for institutionalisering, der i stedet for at fokusere på tidligere tiders ”dannelse” gør den enkelte til en nytte i et marked. Det viser et fokus på arbejdet, som er langt mere målorienteret end tidligere, og hvor der igennem internationale undersøgelser blandt skoleelever hele tiden måles på kompetencer og andre faglige færdigheder. Færdigheder, der i ordets bogstavelige forstand; altså som nogle færdige i betydningen ”finitte” kundskaber, skal danne grundlag for en påtagelse af et erhverv, hvor der i egen interesse – og i overensstemmelse med konkurrencestatens navn – stræbes mod en økonomisk maksimering eller en anden form for udbytte i konkurrencens ånd. Til forskel fra tidligere tiders Humboldt'ske idealer (Lübcke (red.), 2010, s. 318) om, at vejen mod målet ligesåvel kunne være målet i sig selv, handler det nu i stedet om målet, og at midlet netop blot er middel.

For nu at begynde ved begyndelsen af de tre statsdannelser følger her en præsentation af nationalstatens årsager og virkninger.

Præsentation af de tre statsperioder og -typer

Nationalstaten

Nationalstaten bærer på en forestilling om et vist nationalt fællesskab. Ifølge Pedersen ligger der fire grundspørgsmål i nationalstatens beskaffenhed – ligesom der i Pedersens bearbejdning af de to andre statsformer også foreligger en række spørgsmål, der udgør arbejds spørgsmål for ham.

Det første spørgsmål handler om rettigheder, og dette fundamentale spørgsmål er med til at definere borgerens ret som borger og til at være borger. Lighed i rettigheder er en vigtig faktor for nationalstatens sammenhængskraft. Når ligheden er større, er det nemmere for individet at føle sig som en del af et hele. Folket var lig med nationen, og den enkelte havde en selvfølelse af at være sig selv, men i allerhøjeste grad en del af et hele, en del af en nation (Pedersen, 2014, s. 175). Nationalstaten så sin begyndelse i 1864, og netop dette årstal er vigtigt i Danmarks nationale selvforståelse, for vi led nederlag ved Dybbøl, og vi tabte Danmark fra Kongeåen og ned, samtidig med vi i nærmest tysk 1930'er-stil manglede en fællesnævner til at definere os selv og sammenhængskraften i nationen ud fra – og det er her, Pedersen mener at kunne se vigtigheden i symboler og opdragelsesmidler, ”[...] der gjorde det muligt at opdrage den enkelte til en fælles individualitet og dermed etablere et folk bestående af individer” (ibid.).

Hermed etableres der i første omgang en fortælling om Danmark som både smukt og stærkt (ibid.). Denne symboletablering fandt formelt sted i blandt andet historieundervisningen, hvor skolen på den måde blev en aktiv spiller i at skabe en politisk kultur, hvis intention var at samle nationen om nogle bestemte værdier og symboler (Pedersen, 2014, s. 176) . Både sproget og vores kulturelle arvegods undergik nogle ændringer, der gjorde dem henholdsvis mere ens på nationalt plan og mindre som ”de andres”, så vi både havde den interne sammenhæng, men også den eksterne grænse at forholde os til (Pedersen, 2014, s. 175).

Med den formelle del af danskhedsskabelsen og nationalstatens sammenhængende fortælling, såsom historieundervisningen, skulle der fra statens side foreligge en plan for, hvilke midler, der skulle tages i brug for at samle nationens individer til en nation og skabe sammenhængskraft. Her mener Pedersen, at det helt centrale middel er skolen som institution i den forstand, at den var muligheden for en Danmark-centrisk undervisning, der ganske vist gav friheder til at studere diverse ting, men ud fra et dansk perspektiv og på dansk (Pedersen, 2014, ss. 176-177).

Det særlige ved nationalstaten i forhold til de to andre statstyper er, som jeg læser det, at denne periode handlede om sammenhold på nogle helt symbolske præmisser. Pedersen nævner ikke noget

om økonomi som et statsligt anliggende; i stedet nævnes danskheden som sammenhængskraft – vi var altså ikke økonomisk definerede i vores sammenhængskraft, men værdimæssigt definerede. Og det var tilsyneladende en relativt simpel værdi med ét fokus: at samle.

Velfærdsstaten

Præsentationen af velfærdsstaten bliver straks mere kompleks. Der fandtes i nationalstaten et hele og en sammenhængskraft i folket, og den sidste del af den periode, der ifølge Pedersen går forud for velfærdssamfundet, står stadig nu som et godt eksempel på sammenhængskraften i samfundet. Frihedskæmperne og den (for visse karakterers vedkommende) Matador'ske patos, der gjorde sig gældende i besættelsestiden står som et eksempel på et folk, der formåede at stå sammen, selvom de formelle statslige instanser var sat ud af spil, ligesom efterkrigstidens efterrationaliseringer over besættelsestiden på baggrund af besættelsens hændelser, nåede en konklusion om, at det var muligt at institutionalisere individet, og at skolen var et effektivt instrument til at gøre netop dette (Pedersen, 2014, s. 177).

Det største skift mellem ovenstående forståelse af en nationalstat og den velfærdsstat, der skal vise sit ansigt i tiden efter 2. Verdenskrig, består dels i formålet med skolen og synet på mennesket som en retslig størrelse. Formålet i skolen bliver snarere dannelse end tilrettelse til nationens fællesfølelse og dygtiggørelse inden for faste og fælles rammer med brugbare kundskaber som udbytte; nu skulle skolen i stedet give mulighed for, at eleverne kunne tilegne sig mere eksistentielle kundskaber (Pedersen, 2014, s. 178). Denne logik baserer sig på det nye menneskesyn, der tager udgangspunkt i, at mennesket ikke længere blot er et retsligt individ, der defineres gennem ”borgeregenskaber”, men at individet er et *eksistentielt* individ med mere kvalitative værdiinteresser såsom lykke og godhed – værdier som skolen primært nu skal agere facilitator og meddanner af stedet for uddanner for (Pedersen, 2014, ss. 178-179). Årsagen til, at det *primært* var skolens opgave at sørge for rammerne for skabelse af de eksistentielle og uerstattelige individer er, at der dengang til stadighed var et vist krav om, at der skulle uddannes til erhvervslivet. Individets uerstattelighed kommer jeg meget mere ind på længere nede. Pedersens primærkilde til idéen om vigtigheden af det enkelte menneske finder han hos K. E. Løgstrup (Pedersen, 2014, s. 180).

Nationalstaten skabte borgere, mens velfærdsstaten skabte demokratisk deltagende medborgere, hvis medborgerpligt eller -dyd var at være med til at *realisere fællesskabet*, og skolen skulle være stedet for (med)borgerdannelsen (Pedersen, 2014, s. 179). Pedersen beskriver på sin vis velfærdsstatens menneskesyn som en form for paradoks, der – i form af den pædagogiske praksis –

på én side skal tage hensyn til personens uerstattelighed (jævnfør Løgstrup ovenfor) (Pedersen, 2014, s. 180 (med reference til Kemp)) og på den anden side formidle kundskabslære, der kunne gøre eleven og personen til vidende medborger, der ville vide mere.

Således formulerer Pedersen om det paradoksale i relationen mellem pædagog/lærer og eksistentiel personlighed/elev og dermed skolen som institution:

”På den ene side skulle skolen 'oplyse om tilværelsen' eller 'livsanskuelsen', begge forstået som de alment gældende bestemmelser ved at være menneske, herunder tillid til, anerkendelse af eller respekt for andre. Skolen skulle give oplysning om tilværelsen, lære den enkelte at blive menneske blandt mennesker; hvilket kun kunne ske ved, at pædagogen anerkendte den enkelte som noget, vedkommende ikke allerede var; men altid og allerede havde potentiale til, nemlig at være menneske. [...] På den anden side skulle skolen uddanne den enkelte til at deltage i demokratiet eller til at tilegne sig kundskaber for arbejdslivet.” (Pedersen, 2014, ss. 180-181)

Der findes altså to sider i den dannelse, der fandt sted ifølge Pedersen; nemlig en alment gældende dannelse og en mere kontemporær side. Og begge elementer i det mere komplekse medborgersyn skulle til dels formes i skolen. Individet er ikke blot blevet belært om nogle nationale historiske kundskaber og derigennem identitet i forhold til disse kundskaber. Individet er i stedet nu blevet opfordret til på én gang stadig at opnå viden som sådan og på den anden side at være aktiv medspiller i at lære at lære; at danne sig selv både som medborger og eksistentiel uerstattelig person, og skolen er i den henseende et frirum, der giver plads, og ikke en institution, der former – medmindre man da kan tale om struktureret frihed eller ordnet tilfældighed i opdragelsesmåden, for det var vel velfærdsstatens menneskesyn, der i sig selv kom til udtryk i denne ikke-tilretning. Mennesket blev opfattet som et moralsk og (endnu ikke, men potentielt altid) dannet menneske, som blev rustet til at gå ud i verden, i samfundet, med de fornødne kundskaber i eksistentiel forstand. Et godt menneske kunne per definition klare sig i velfærdssamfundet – og dette læser jeg som en vigtig faktor i, at velfærdstaten overhovedet fandt fodfæste, for drages der uhensigtsmæssigt fordel af idéen om ”et godt menneske”, falder velfærdsstatens grundpræmis til jorden.

Dette nye fokus på det eksistentielle aspekt af borgerens rolle i samfundet medførte visse grundlæggende nye begrebsammenhænge, der tager fat om paradokset ovenfor, nemlig *mulighed* og *lighed*:

”Det er nemlig kun ved at tage udgangspunkt i personligheden som noget, den enkelte endnu ikke er, men som vi alligevel anerkender, at han altid bør være og kan blive, at det bliver klart, hvorfor

det bliver velfærdsstatens formål at skabe lighed, hvor der i udgangspunktet ikke er nogen.”
(Pedersen, 2014, s. 181)

Med dette læser jeg, at der er sket en helt fundamental vending i det hensyn, der tages i velfærdssamfundet, hvor der lister sig filosofiske og moralske rationaler ind over både måden at anskue verden og menneskene deri på, men hvor også individet i højere grad bærer på en egenverdi, der nurses i den politiske kultur, og hvor hverandres identitet – altså lighed med sig selv – står som en langt højere værdi end tidligere tiders relationelle eller relative værdi. I velfærdsstaten var det ikke det eneste krav, at den enkelte kunne veksles til noget andet. Han eller hun var ham eller hende. Derfor er det også interessante begreber at tage fat i, når Pedersen nævner lighed og mulighed, for det handler netop om potentialer og potentialets potentialer, eller mulighedernes mulighedsbetingelser i den forstand, at der i enhver personlighed ligger potentialer, men at lighed er den mulighedstingelse, der i velfærdssamfundet skulle muliggøre potentialernes realisering. Og dette, mener Pedersen, skolen har stået for at bane vejen for igennem et forsøg på øget lighed, der som udgangspunkt nivellerede eller udlignede sociale uligheder (Pedersen, 2014, ss. 181-182). Det var statens rolle at skabe lighed.

Med den øgede lighed og den dertilhørende mulighed skal den enkelte lære at deltage i et demokrati. Rent etymologisk giver det rigtigt god mening at tale om, at demokratiet først vinder sit store indpas som ”inddragende” omkring velfærdsstatens opblomstring. Fra at være en faktor i den individuelle frihed frem til systemskiftet og videre derfra en mulighed for flertallet til at bestemme, var demokratiet nu en størrelse, der kunne løse potentialer og give regulær medbestemmelse i den forstand, at individets værdier kunne repræsenteres på tinge (Pedersen, 2014, s. 184). Således blev demokratiet til en kultur i et folk, der styrede (”demos kratein”(Lübcke (red.), 2010, s. 128)), og hvor det ikke var folket, der var blevet tildannet, men at det omvendte var tilfældet: Folket dannede staten og udgjorde demokratiets beskaffenhed. Hvis ikke det var tilfældet, at det eksistentielle menneskes potentialer skulle kunne komme til udtryk gennem demokratiet – både som kultur og som praksis – ville demokratiet blot være en konstitutiv illusion, et luftkastel. Således bliver folket til et fællesskab på ny. Igennem realiseringen af demokratiets potentialer og derved egne potentialer (ibid.).

Sidste led i Pedersens gennemgang af velfærdsstatens karakteristika indbefatter de nye rettigheder, der allerede i 1930'erne var blevet taget de første spadestik til, nemlig de sociale ydelser. Som Pedersen lægger vægt på, blev det til en ret: Den enkelte fik ret til uddannelse, folkepension, bistand og så videre (Pedersen, 2014, s. 186). Således bevæger vi os nu over i konkurrencestatens æra, hvor

Pedersen - måske blot retorisk - stiller spørgsmålstegn ved den enkeltes hensigter og den reelle eksistens af den nødvendige reciprocitet i ”godheden” - ”*Ville den enkelte bruge sin indflydelse for det gode? Svaret var nej*” (ibid.).

Konkurrencestaten

Med ovenstående ”nej” bevæger vi os nu over i en forestilling om medborgere, der ikke abonnerer på forestillingen om den naturlige stræben efter det gode. I stedet tager folkeskolen karakter af at skulle rettes ind efter erhvervslivet, mens dannelsen sættes i baggrunden. Der skulle fokuseres på resultater. Fællesskabet fandt sammen i kraft af gensidigt økonomiske interesser, der så småt begyndte med diverse kriser i 1970'erne, og som såede de første frø af tvivl om velfærdsstatens rigtighed og dermed tvivl om det herskende menneskesyns rigtighed (Pedersen, 2014, ss 188-189). Det ”gode” menneske var ikke længere. I stedet kommer idealet ifølge Pedersen til at dreje sig om en ny personlighed, *den opportunistiske person* (Pedersen, 2014, s. 188).

Dette begreb dækker over et ”[...] *ideal om en person som bærer af egen interesse*” (Pedersen, 2014, s. 191). Hermed gøres der op med lighed for lighedens skyld og den eksistentielle personlighed byttes ud med den opportunistiske. I stedet for at være potentialer til at gøre det gode og realisere fællesskabet, er den opportunistiske person ”[...] *hvad han/hun skal være og kan blive, nemlig egennyttig og motiveret af tilskyndelser. [...] omgivet af en række tilskyndelser (teknologiske, finansielle, sociale), men også [en, som] skal uddannes til at udnytte disse ved hjælp af tillærte færdigheder*” (ibid.). Disse to positioner bærer på et menneskesyn, der tilskriver personen egenskaben af at være bærer af interesse. Altså som noget trods alt iboende, men som ikke længere beror på de tidligere dyder. Handlingerne sker med motivation i at realisere egeninteresser og ikke realisering af fællesskabets interesser.

Den opportunistiske person defineres gennem en ”faglighed”, som kommer til at stå i centrum for dannelse. Dette læser jeg, som at der skal tages hånd om lysten til at lære, og at dannelsen er af faglig karakter, således at dannelsen ikke er for dannelsens skyld, men for personens egen skyld og dermed for konkurrencens skyld (Pedersen, 2014, ss. 191-192). Her ses skiftet i relationen mellem middel og mål, for hvor der i velfærdsstatens skole skulle arbejdes dialogisk og med troen på, at dannelsen skulle dreje sig om de eksistentielle vilkår og om at skabe medborgere med demokratiske og kulturelle værdier – altså i en vis forstand som mål i sig selv – står konkurrencestatens opportunistiske person med en faglighed i centrum, hvor der skal læres noget, så det kan bruges videre i egennyttens interesse, hvorfor skolen bliver et middel til større faglighed og dermed bedre konkurrenceevne. Dette skriver Pedersen ikke direkte, men han refererer til skoleloven (ibid.), hvor

der bliver lagt vægt på individualitet (som i muligheden for at realisere egne muligheder) og merværdi (i den forstand at man skal videreuddannes og have lyst til at lære mere).

Før den videre gennemgang vil jeg anholde et par af pointerne, så begreberne og i særdeleshed forskellene kommer til at stå klart. Mit fokus ligger på det menneskesyn og dermed skolens rolle, der diakront har gjort sig gældende i de tre statstyper – i hvert tilfælde ifølge Ove K. Pedersen indtil videre.

Nationalstatens skolers formål var at være med til at forme det enkelte menneske til en forestilling og sammenhæng og tilhørsforhold. Dette blev gjort gennem en bestemt kulturforståelse og gennem sproglige og symbolske afgrænsninger mellem ”os og dem”. Således blev personen i nationalstaten en borger, der igennem tiden, nød større og større lighed, men som primært var formet af den nation, han eller hun var en del af. I velfærdsstaten var borgerens rolle skiftet til en medborgerrolle, der beroede på en forestilling om det enkelte menneskes eksistentielle personlighed. Altså handlede det ikke mere om ret, men om værdier i eksistentiel forstand. Skolen skulle på én gang udstyre eleven med faglig viden til at kunne være medborger, men vigtigst skulle skolen facilitere refleksivitet og dannelse, der omfavnede de potentielt ”moralske” og ”gode” mennesker. Der lå en tillid til, at den enkelte kunne deltage i det projekt, der hed demokrati, og at den enkelte kunne være med til at realisere fællesskabet igennem sine handlinger.

Denne forestilling døde med økonomiske kriser og med konkurrencestatens opblomstring. Skolen skulle vise resultater, og fællesskabet er blevet en økonomisk relation. Den opportunistiske person er blevet det nye ideal, og denne person handler på markedsvilkår. Dette skal forstås som, at den enkelte er udsat i konkurrence, hvor egennytte og udvikling *til* noget er blevet mantraet modsat velfærdssamfundets. Men hermed er det sidste ord i konkurrencestatens menneskesyn eller mangel på samme ikke sagt. For ifølge Pedersen kæmpes kampen om personen stadig.

Muligheder og lighed i konkurrencestaten

I velfærdsstaten anskues personen som et sæt af potentialer, som denne person anerkendes for, selvom han ikke er, hvad han kan være endnu, hvorfor der i velfærdsstaten blev fokuseret på lighed som grundpræmis for at kunne forløse potentialer – der var fordret af realiseringen af fællesskabet.

I konkurrencestaten er personen det, som han kan være – egennyttig. Dette skaber lighed i udgangspunktet, fordi enhver tager udgangspunkt i sit og sine interesser, mens skolens rolle bliver at give færdigheder og tilbyde incitamenten til den enkelte (Pedersen, 2014, s. 194). Til forskel fra ligheden i velfærdssamfundet, ligger ligheden i den enkeltes udgangspunkt; at den enkelte skal have

mulighed for at realisere sin egeninteresse, og at staten ikke skal skabe lighed, men blot ikke obstruere egennyttige realiseringer (Pedersen, 2014, ss. 194-195). Der kommer så at sige et differentieret lighedsbegreb i spil, som jeg ser det. Alle er i udgangspunktet lige, idet de varetager det samme sæt af interesser, deres eget, og statens vigtigste institution, skolen, giver færdigheder i at kunne realisere disse interesser gennem muligheden for at opnå samme færdigheder gennem samme ”skoleforløb”.

Nu spørger Pedersen retorisk, hvad der samler disse egennyttige personer til et hele og i et fællesskab, for der må eksistere noget fælles i kraft af den fælles realitet og den fælles stat, der er med til at forme forskellighederne i lighedens navn. Det simple svar på spørgsmålet lyder *fællesskab ved arbejde* (Pedersen, 2014, s. 197):

”Den opportunistiske person skal skabe velstand, mens politikerne skal fordele velstanden med det formål at skabe lige muligheder. [...] Demokratiet er nu et sæt normer, regler og institutioner, som er lagt til rette for den enkelte.” (Pedersen, 2014, s. 198)

I kraft af denne ansvarsændring i forhold til velfærdsstatens demokratibegreb, er det nu ikke længere skolens opgave at passe på demokratiet – skolen skal udelukkende sørge for at tilbyde lige færdigheder – altså give muligheder for, at den enkelte kan lære det samme som de andre uanfægtet andre variabler. Således er konkurrencen differentieret og netop konkurrerende. Der kan og må ikke skabes kunstig lighed, når rationalet bag handlinger er incitamentsbårne og egennyttige, for ligheden består netop i forskelligheden. Udgangspunktet for ligheden er flyttet fra at være statens og dermed skolens ansvar til at være en ramme af lige muligheder i stedet for lige individer (ibid.). Derfor er en vigtig ændring i forhold til begge tidligere beskrevne statstyper rettighedstænkningen, som efter Pedersens udsagn er trådt i baggrunden. I stedet er det andre logikker, der præger konkurrencestatsindbyggeren, nemlig en sammenhæng mellem *incitament* og *pligt*:

”Konkurrencestaten er dermed en fortsættelse af velfærdstatens historie, men i den forstand, at der nu er tale om at forlænge rettighederne med pligter. I forlængelse af retten er indsat tilskyndelser, og i forlængelse af incitament er indsat pligten. Noget for noget, kaldes det” (Pedersen, 2014, s. 201).

I konkurrencestaten står den enkelte med sin delvise egennytte og delvise formelighed over for statens rammer, der giver muligheder gennem den lighedstanke, der indbefatter lighed i hvert individs udgangspunkt. Disse rammer og den politiske kultur i konkurrencestaten indeholder i

forlængelse af retten til noget nogle ”tilskyndelser” - altså nogle faktorer, der er med til at skubbe den enkelte i en bestemt retning – som skal overflødiggøre den tidligere diskussion om rettigheder, fordi den enkelte er ”opdraget” til at ville noget. Og på den anden side, trækkende i individet, står incitamenterne på arbejdsmarkedet, der skal give lyst til at arbejde – men som samtidig også bærer på en pligt. Du har ikke blot ret til noget mere; du tilskyndes en bestemt retning og en bestemt måde at tænke på; og du har ikke længere blot en gulerod for enden af vejen – det er nu din pligt at søge efter guleroden.

Og det er ifølge Pedersen ikke længere blot skolerne, der er leveringsdygtig i politisk kultur; tilskyndelserne finder vi inden for beskæftigelsespolitikken:

”Det er nemlig forestillingen om livet som arbejde, der gør, at beskæftigelsespolitikken sammen med den aktive arbejdsmarkedspolitik i stigende grad lægger uddannelsespolitikken under sig og generelt er på vej til at udgøre en logistik bestående af incitament, der tilskynder til at arbejde og sætter grænser for lysten (egennytten) til ikke at arbejde.” (Pedersen, 2014, s. 199)

Den enkelte opportunistiske person i konkurrencestaten bliver dermed opfostret til arbejde; både skole, beskæftigelsespolitik og arbejdsmarkedspolitikken arbejder mod samme målsætning. Der skal motiveres til arbejde gennem en vis institutionalisering, og fællesskabet i samfundet skal findes gennem den motivation, arbejdet giver (Pedersen, 2014, s. 200). Ret er blevet skiftet ud med pligt, og af det følger kontrol. Den opportunistiske person bliver dermed et individ, der er opdraget til at være modtagelig for de tilskyndelser, den politiske kultur byder ham eller hende, og han eller hun er samtidig et individ, der ser incitament i de muligheder, der bliver givet – både af pligt og af ”natur”. Staten har på én side overladt individet til en markedslogik, hvor statens rolle er at sørge for, at borgerne er klædt på til dette marked; mens staten også er den helt store spiller, når det kommer til at skulle opretholde de politisk-økonomiske mål, som beskæftigelsespolitikken udgør.

Hvad kan Ove K. Pedersens analyse bruges til?

Helt grundlæggende står Ove K. Pedersens kapitel om skolen som et udgangspunkt for min videre analyse – eller en præmis i den videre argumentation. Kapitlet trækker på én gang de historiske borgerfigurer fra tre forskellige æraer frem, samtidig med det analyserer den politiske kultur, der er rundet af og illustreret ved skolen. Begrebet om den *opportunistiske person* står nu relativt klart. Det er den person, der søger derhen, hvor det giver mening at være rent økonomisk og arbejdsmæssigt. Og det er den politiske kultur, der har skabt det opportunistiske menneske for at stå konkurrencedygtigt i både den globale konkurrence og internt med incitament, der skærper

borgernes ”lyst” til at gøre det gode, som arbejdet, ifølge Pedersen, er blevet. Som nævnt ovenfor følger pligten af incitamentene, og med pligten følger også kontrollen, og kontrollen er jo netop et hovedfokus i nærværende opgave. For det er en kombination af det ”ændrede” menneske og ditto menneskesyn qua konkurrencestaten, der er med til at skabe den vending, der er sket i kravene til arbejdet i det offentlige.

Den eksistentielle person, som velfærdsstaten dannede ramme for, er ifølge Pedersen væk i den forstand, at personen i højere grad nu er determineret af markedslogik og egen nytte og -interesse. Denne ændring flytter på hele velfærdsstatens mulighed overhovedet, for denne statsform og ”ideologi” abonnerer på nogle mere interdependente værdier, der som beskrevet ovenfor handler om forestillingen om uerstattelighed af den enkelte person og anerkendelse af individets potentialer. Desuden var medborgeregenskaben en inkluderende faktor, hvor det fælles projekt var at realisere fællesskabet. Processen var et mål i sig selv – et dannelsesmål. Nu er det fælles projekt langt mindre mål, og den individuelle evne til at søge lykken står som middel til – i kølvandet på og som konsekvens af velfærdsstaten – at nå målet om at få flest muligt i arbejde eller i beskæftigelse i retning af arbejde.

Velfærdsstatens dage, hvor medborgeren havde ret til sociale ydelser og ikke pligt til at arbejde, var talte med en ny politisk dagsorden, der blev set som en nødvendighed. Der var ikke råd til velfærd efter den gamle standard, og nu hedder parolen *noget for noget* (Pedersen, 2014, s. 201). Borgeren skal påtage sig et ansvar i processen hen imod konkurrencedygtighed, hvis konkurrencestatens velfærdssystem skal tage et medansvar. For det er netop, hvad det er; et medansvar. Og dette i modsætning til det ansvar staten tidligere stod med. Denne første præmis skal danne grundlag og udgangspunkt for de resterende elementer i nærværende opgave; der var og er ikke længere råd til velfærd som i velfærdsstaten, og derfor skal der ”rationaliseres” i den forstand, at de tilgængelige midler skal fordeles på den mest hensigtsmæssige måde. Hvad hensigtsmæssigheden defineres af, er ikke mit fokus for nuværende.

Anden præmis er, at der qua den mere nødvendigt rationaliserede fordeling af penge i staten skabes en måde at anskue mennesket på. Der følger logisk visse nødvendigheder af forestillingen om konkurrencestaten, førend den kan fungere som statsform. Ove K. Pedersen introducerer den opportunistiske person som den figur, der er blevet tilpasset konkurrencestaten; men afsættet for den næste del af opgaven her er baseret på en forestilling om, at diskrepansen mellem konkurrencestaten og velfærdsstatens eksistentielle personlighed ikke er så stor og uforenelig. Det var en uundgåelighed, at velfærdsstaten faldt, når velfærden byggede på en politisk kultur, hvor der blev dannet og ikke uddannet, og hvor det var de ”bløde” værdier, der var i centrum – og uden

økonomisk styring. Det eksistentielle menneske – forstået på den måde, at det er et menneske med en særlig egenverdi og uerstattelighed – bliver omdrejningspunktet for mine nærmere undersøgelser af socialrådgiverens faglighed, krav til dokumentering af arbejdet og derigennem det menneskesyn, der er kommet til at herske i den offentlige institution, jeg her har fået lov til at undersøge nærmere.

Altså står vi nu med nogle grundpræmisser på hånden, som skal være grundlaget for analysen af de logikker, der hersker i vor tid og i vort rum. Således bliver det nu muligt at sige noget om de følger, der er af konkurrenceløbet, der hele tiden stiller krav til borgerens evne til at byde ind med noget i konkurrencen. En konsekvens er de metodiske realiteter, der skal sikre konkurrencedygtigheden, og at pengene som led deri bliver brugt så effektivt som muligt. Hvad så end ”effektivitet” er defineret af – dette er et begreb, der senere i nærværende speciale vil blive undersøgt nærmere.

Grundlaget for de videre undersøgelser hedder derfor, at konkurrencestaten er en aktuel tilstand og måde, tingene inden for staten og ud af staten fungerer på (institutionelt, politisk kulturelt etc.), og at det resulterende menneskesyn er forestillingen om den opportunistiske person. Et grundlag er til gengæld også – som jeg i min indledning og mine begyndende overvejelser er inde på – at denne konkurrence er med til at flytte fokus fra den faglighed, der gør sig gældende inden for det socialfaglige felt, og at der rent filosofisk – både ontologisk og etisk – er sket et skred, der ikke nødvendigvis følger af et nyt økonomisk paradigme med langt mere styring. Og dette skred sætter den eksistentielle person i baggrunden. Det er den fremstillede kausalitet imellem det, at der skal styring på økonomien, og at den enkelte person dermed også kausalt overgår fra at være et eksistentielt individ til at være en nytteværdi for sig selv og for samfundet, jeg vil anholde. Mennesket skal i højere grad tillige være mål som middel – for nu at parafrasere over Immanuel Kant - og den opportunistiske person er ikke nødvendigvis konkurrencestatens eneste borgerfigur. Den opportunistiske person er den persontype, staten og dermed den politiske kultur tilskynder til at være. De økonomiske vilkår er en uundgåelig faktor i samfundet, men de skal ikke være den eneste definerende faktor for de mennesker, der er borgere i samfundet. Den eksistentielle person bør stå som et mål, mens den også uundgåeligt skal stå som et middel i at få staten til at fungere i de realiteter, der nu engang gør sig gældende. Jeg vil derfor gerne argumentere for en konkurrencestat, hvor eksistentielle personer som indbyggere er et plausibelt scenarie, og dette skal del II i nærværende speciale handle om.

Før jeg når dertil, vil jeg lave en kort beskrivelse af den økonomistyring, jeg overfor nævner, og som Pedersen også nævner adskillige gange i sin bog, nemlig den neoliberalistisk og positivistisk funderede *new public management* - og derefter følger analysen af de gennemførte interviews.

New public management – den nye logiks ”styresystem”

New public management (NPM) er navnet på den styringslogik, der har vundet indpas i den offentlige sektor i konkurrencestatens æra. Begrebet dækker kort fortalt over, at markedslogikker fra det private marked også bliver de gældende logikker inden for det offentlige og dermed også mit genstandsfelt i nærværende speciale.

Jeg vil i dette korte resume af NPM og de markedsmekanismer, denne økonomiske og positivistiske styringsmodel er baseret på, trække nogle karakteristika og indikatorer frem, som jeg kan identificere i mine interviews, og som i sig selv kan stå som en lille indsigt i, hvilke ledelsesmæssige og organisatoriske egenskaber, der kendetegner NPM som styringslogik. Således kan jeg sammenholde mine interviewdata med både konkurrencestaten som begreb og med økonomistyringen, der gør sig gældende i konkurrencestaten.

I Henrik Herløv Lunds bog *Mod det todelte samfund – fra kvalitetsreform til minimumsvelfærd* trækkes der tydelige – og slet skjult kritiske - linjer imellem neoliberalistiske økonomimodeller og den gældende økonomiske styring i det offentlige. Lund skriver, at NPM medfører en: "[...] 'økonomiske reduktionisme' – en reduktion af ikke-økonomiske drivkræfter og relationer til økonomiske og markeds-mæssige ditto. Hvorved de ikke-økonomiske faktorerers betydning fortrænges eller skubbes i baggrunden, hvilket så igen fører til, at en markedsøkonomisk styringsmodel presses ned over hovedet på og tilsidesætter ikke-markedsøkonomiske styringsmåder" (Lund, 2009, ss. 25-26).

Der ligger en tydelig kritik af NPM i ovenstående citat; nemlig en overordnet kritik, der siger, at NPM sætter økonomi højere end demokrati (Lund, 2009, s. 26); respekt for relationen mellem offentlig ansatte og borgeren falder (Lund, 2009, ss. 26-27); ligesom tilliden til de offentligt ansatte også falder (Lund, 2009, s. 27). Desuden påpeges det, at NPM medfører et stort bureaukratisk apparat, der forlanger dokumentering af alle indsatser, førend en tilfredsstillende ”effektivitet” indfinder sig:

”Der skal måles, fordi det gør man i det store forbillede: den private sektor. Det betragtes simpelthen som synonymt med effektiv styring. Og det sker ud fra en grundlæggende betragtning af velfærdsydelse som varer og velfærdsarbejde som vareproduktion, der fører til kvantitativt orienteret måle- og styresystem. Og endelig skal der måles, fordi man ud fra sine nyliberale teorier har en grundlæggende mistillid til offentlige ansatte, hvilket fører til et vedvarende styrings- og kontrolbehov” (Lund, 2009, s. 29).

I *Offentlig Ledelse* af Carsten Greve finder vi en beskrivelse af NPM, som virker mindre kritisk og

mere nøgtern. Ifølge Greve dækker NPM over en række ”moderniseringstendenser” inden for den offentlige forvaltning (Greve, 2009, s. 81). Disse elementer af moderniseringer, som under en samlet betegnelse kaldes *NPM*, viser sig som syv delelementer, der i kombinationer udgør NPM-praksis:

De syv delelementer:

1: Synlig professionel ledelse
2: Eksplicitte mål for performance
3: Fokus på output
4: Disaggregering af den offentlige sektors organisation mhp. at skabe selvstændige enheder
5: Konkurrence og markedsførelse
6: Brug af ledelsespraksis fra den private sektor, f. eks. større fleksibilitet i ansættelsesforhold
7: Effektiv ressourceudnyttelse

(Kilde: Greve, 2009, s. 82)

NPM-begrebet nyder mange forskellige opfattelser, og det er ikke meningen, at der her skal findes fuld og gennemgående forståelse for hverken de forskellige opfattelser eller den enkelte opfattelse. Ovenstående tjener det formål at vise, hvor mange af NPM's kernekompetencer, der griber ind i den statsopfattelse, Ove K. Pedersen byder ind med; nemlig en generel vending væk fra velfærdsstatens *laissez faire*-økonomi-”styring” og med en tydelig vending mod en langt mere målrettet praksis – og dermed er de syv ovenstående punkter indikatorer for, hvornår NPM-styringen er tilstede.

Ud over konstateringen af, at NPM er en anvendt metode inden for den stramme økonomistyring, konkurrencestaten abonnerer på, skal ovenstående punkter være med til at pinpointe nogle af NPM's metoder, så en identifikation af NPM-motiver i mine respondents svar vil stå tydeligere som elementer i eller som svar på noget, som nuanceringen af styringsmodellen på rent praksisniveau kunne være med til i højere grad at identificere.

Som en overordnet tendens i de syv ovenstående elementer af NPM ifølge Greve, ser vi begreber som *performance*, *output*, *konkurrence* og *effektiv ressourceudnyttelse*. Disse begreber er med til at pege i retning af en bestemt vending, idet medarbejderen i disse økonomistyringslogikker skal producere noget. Der skal være et produkt i form af et output, som er skabt af en vis performance. Outputtet skal være konkurrencedygtigt, hvorfor performance'en skal være på et bestemt niveau - den skal være effektiv. Og effektiviteten i ressourceudnyttelsen består per definition inden for ”HR-baserede” fag af medarbejderens kunnen (i den ikke-faglige ”faglighed”, som vi længere nede møder). På den måde bliver medarbejderen en del af en egennyttig diskurs, ligesom den borger, der bliver mødt, også er det. For hvis ikke der bliver levet op til ovenstående idealer om en effektiv

brug af medarbejderne (og dermed pengene på to niveauer; løn og sagsbehandling), er løsningen ikke konkurrencedygtig – hvilket vi, hvis vi antager, Pedersen har ret, er nødt til at være. Og har lyst til at være qua institutionaliseringen ind i en politisk kultur, der skaber den opportunistiske person. En mulig tolkning siger jo ret beset også, at et output af en sagsbehandling kan være en tilfreds borger, hvorfor det ikke er en kausalitet, at borgeren bliver negativt ramt af at blive sagsbehandlet på grundlag af økonomistyringslogikker, men at målet er økonomien og ikke mennesket, hvorfor ontologien eller logikken bag praksissen baserer sig på mennesket som et middel i staten.

Forestillingen om den opportunistiske person passer godt ind i de resterende pointer i Greves skema; nemlig mulighederne inden for den økonomiske styringsmodel. Der er dels ikke nogen tvivl om målsætningen, ligesom der ifølge Greve ledes synligt og professionelt. Dette er med til at ensrette arbejdsopgaven, hvorfor medarbejderen ikke er i tvivl om, hvilket arbejde, der skal udføres.

På det grundlag bliver vejen mod nye muligheder tydelig, hvorfor den opportunistiske person vil kunne nå de nye muligheder. Desuden ligger der en fleksibilitetsmulighed, der skaber større mobilitet – en mobilitet, som gør den enkelte i stand til at afsøge nye egennyttige – opportunistiske – muligheder.

Hermed en meget kort gennemgang af nogle af de væsentlige NPM-motiver, som Greve oplister dem.

Nedenstående afsnit analyserer de foretagede interview på en sådan måde, at der tilstræbes en dobbeltrolle for interviewene, idet de både agerer ”målrettet” empiri (jævnfør afsnittet om det semistrukturerede interview længere oppe) og på sin vis også verifikation og dermed legitimering af Pedersens analyser af den politiske kultur og dens virkninger. Således er interviewene både udgangspunkt for undersøgelse af den aktuelle praksis, dens ontologi, menneskesyn og vokabular, mens de også udgør den empiri, der viser et praksisfelt inden for konkurrencestatens struktur, der giver kimen og hjemmelen til at anvende filosofien.

Overgangen fra del I til del II – mine interviews

Mit fokus i nærværende analyse vil dels være på en klarlæggelse af praksis i feltet; dels at undersøge konkurrencestatens (og dermed NPM's) aktualitet; dels at forsøge at afdække det menneskesyn, der gør sig gældende inden for det offentlige sociale arbejde; og dels at afdække ”faglighed” som begreb inden for det socialfaglige område. Mine respektive interviewguides vedlægges det korresponderende interview i bilagene.

Mine respondenter arbejder begge i Aalborg Kommune, og de arbejder begge på Socialcentret.

”Stine” er socialrådgiver i afdelingen (forkortet ”S” i Bilag 1), og ”Anne” er afdelingschef (forkortet ”A” i Bilag 2) (i begge bilag er undertegnede forkortet ”C”) og dermed Stines chef. Socialcentret varetager bevillinger af forsørgelses- og uddannelseshjælp, ligesom en anden af kerneopgaverne er at bevillige støtte i egen bolig. Målgruppen er de 18-30-årige. Stine har arbejdet i afdelingen i to år og været udannet socialrådgiver ligeså længe, mens Anne har været afdelingsleder i afdelingen siden 2007. Hun er oprindeligt uddannet socialrådgiver i 1975 og har blandt andet også været socialchef i den daværende Skørping Kommune.

Før interviewene har jeg så vidt muligt forsøgt at give så lidt information som muligt om selve min vinkel på samtalerne – dog har jeg forklaret om selve temaet for interviewene. Derfor begynder interviewene også mere eller mindre in medias res, ligesom besvarelserne ind imellem bærer præg af et vist forhåndskendskab til tematikken og dermed vokabularet.

Det første spørgsmål til de respektive respondenter (jeg vil insistere på at kalde dem dette, så længe interviewets beskaffenhed er af dialogisk karakter) er afdækkende i den forstand, at det respektivt spørger ind til selve arbejdsopgaverne for Stines spørgsmåls vedkommende, mens Annes første spørgsmål også indeholder et element af, hvilken påvirkning, det antagede dokumentationskrav har på hverdagens opgaver blandt hendes medarbejdere. Anne introducerer to forskellige dokumentationer i linje 5, hvor hun forklarer om den ene af de to udgaver taler om en ”pip”-udgave – altså en dokumentation, hvor der stilles klare krav til, hvornår betingelserne for at kunne modtage den givne ydelse er opfyldt (bilag 2, ll. 5-14). Den anden er en bevilling af bostøtte efter serviceloven. Denne sondring mellem to forskellige dokumentationer tager Stine også fat i, idet hun taler om, at der er noget helt klart defineret omkring sagsbehandlingen, der blandt andet i forbindelse med forsørgelse og uddannelseshjælp ser på ”faktuelle” forhold hos borgeren (fx bilag 1, ll. 5-9). I denne udgave af dokumentationen er der en tydelig vægt på det lovgivningsmæssige og på en lighed i den måde, borgeren bliver sagsbehandlet på; et lighedsmotiv, der i Ove K. Pedersens analyse frem til og af konkurrencestaten også fylder noget som en anden lighed, end den velfærdsstaten bød på. Stine fremhæver, at det i disse sager er meget sjældent, at socialrådgiveren møder borgeren ansigt til ansigt:

”S: Jeg ser ikke borgeren.

I: Du ser ikke borgeren? [...]

S: Ikke i de her sager. Det er bare et CPR-nummer.” (bilag 1, ll. 72-76)

I Stedet betegner Stine borgeren som blot et CPR-nummer i de her ”pip”-sager (for nu at anvende Annes vokabular) – altså sager, der kræver en undersøgelse af økonomiske og sociale forhold, der kan påvise, at borgeren ikke selv er i stand til at forsørge sig eller påbegynde uddannelse, og hvor man kan ”sætte et flueben” ud for hver oplysning.

Denne ”pip”-udgave elaborerer Anne – selvfølgelig uafhængigt af Stine – på ved at henvise til en ens lovgivning, men alligevel til forskellige skøn fra kommune til kommune (bilag 2, ll. 20-21).

På den måde bliver lovgivningen alligevel tolket på lokalt plan, hvorfor den totale lighed for loven og i kraft af loven støtter sig på et skønsgrundlag – og det ifølge Stine for personer, der i sagsbehandlingen i visse sager, er CPR-numre. Stine peger for en stor del på den store sagsstamme og dermed den begrænsede tid til hver borgers sag som årsag til det ”manglende” møde med borgeren. Dette er dog kun tilfældet i ”pip”-sagerne, mens der i servicelovssagerne bliver afholdt møder med borgerne (bilag 1, ll. 91-94).

Begge respondenter er enige om, at retssikkerhed er et vigtigt element i sagsbehandlingen (bilag 1, l. 134 og bilag 2, ll. 16-17). Denne retssikkerhed baserer sig på dokumentationen af sagsbehandlingen, fordi alle parter i en sagsbehandling skal kunne dække sig ind under det dokumenterede. Altså fungerer dokumentationen både som borgerens og som socialrådgiverens vidneudsagn og beviser, hvis det skulle komme til beskyldninger om fejl i sagsbehandlingen.

Stine tager fat i dette som årsagen til *langsommelige procedurer* (bilag 1, l. 135), men at det samtidig er tænkt som for *borgerens bedste* (bilag 1, l. 123) at gøre tingene på den måde, de bliver gjort – at belyse de faktuelle omstændigheder bedst muligt. Problemet opstår ifølge Stine, når *skrivearbejdet* kommer til at fylde så meget, at der ikke er tid til det (bilag 1, ll. 113-114). Hun peger i forbindelse med den manglende tid på, at den tid, der bliver brugt på dokumentering og registrering af borgerens situation, kan være en nødvendig brug af tiden, fordi der arbejdes på tværs af afdelinger i mange tilfælde – og i særlige tilfælde samarbejdes på tværs (bilag 1, ll. 212-215) - hvorfor der skal skabes et billede af borgerens situation. Det, der samtidig påpeges er, at *smøren* er lang, og at den ifølge Stine er unødvendig i forhold til den positive virkning, den måtte have – ud over retssikkerheden, som nævnt ovenfor.

Anne omtaler dokumentationsmængden som *en frygtelig masse* (bilag 2, l. 23), og dette vil jeg lade være det sidste citat direkte omhandlende dokumentationsmængde og -årsag. Dog vil dokumentation som begreb og fænomen alligevel fylde en del i den resterende analyse. Det er tydeligt, at der i de beskrivelser, respondenterne giver, ligger et bureaukratisk system bag de krav, der bliver stillet, og at samme bureaukratiske system er blevet en del af selve arbejdet med

borgerne. Det er rigide krav, en lovgivning at forholde sig til og deciderede systemer at journalføre i, der er med til at gøre processerne langsommelige ifølge både Stine og Anne. Bureaucrati er selvfølgelig et begreb med varierende definitioner, ligesom NPM er det. Her trækker jeg på Stines udtalelser om, at arbejdsgangene er gjort langsommelige, og at det er de administrative elementer, der udgør en meget stor del af tiden og tager en stor del af kræfterne.

I forlængelse af, at der ligger tids- og ressourcekrævende administrative opgaver i sagsbehandlingen, bliver det nu interessant at vende blikket mod den tese, der hedder, at dokumentationen er med til at presse fagligheden hos medarbejderen. På spørgsmålet om, hvordan ”faglighed” for en socialrådgiver kan defineres, retter svarene sig til dels i en mindre administrativ retning. Det administrative arbejde og kendskab til de lovmæssige rammer er vigtigt i den faglighed, som nu kan siges at være socialrådgiverens faglighed, og Stine omtaler denne administrative faglighed som en form for fabriksarbejde:

”S: Jamen, jeg vil jo sige, at mit job kan gøres af enhver. Det behøver du ikke nogen 3 1/2-årig uddannelse for. Det kræver, at du er effektiv, at du er struktureret, du kan holde overblik... at du kan holde hovedet koldt i pressede situationer. [...]

I: Hmm... Og hvad havde du håbet på, da du startede på uddannelsen/jobbet?

S: Det var... altså det var relationsarbejde... Og det har vi jo også i vores servicelovssager... øh... Fordi det handler rigtigt meget om at tale med borgeren. [...] Det bliver sådan lidt sådan noget samlebånds-/fabriksarbejde. Der er succes, når man kan holde opgaverne nede.” (bilag 1, ll. 164-174)

Ovenstående udtalelse vidner om en faglighed, som Stine har svært ved at definere som ”faglighed”, hvis vi skal antage, at en faglighed er knyttet til en bestemt funktion eller stilling. I stedet er socialrådgiverens arbejde i den her sammenhæng reduceret til at kunne varetages af enhver, hvilket peger på et meget fast sæt af egenskaber at skulle besidde; nemlig at kunne være effektiv, struktureret og at kunne holde overblik. Således er relationsarbejdet, som Stine forventede eller håbede på at møde i forbindelse med og qua den faglighed, hun igennem uddannelsen har tilegnet sig, ikke tilstede i samme grad som forventet. I stedet for en ”mellemmenneskelig” relation mellem sig selv og borgeren, betegner Stine arbejdet som samlebåndsarbejde. Denne metafor ligner den, Henrik Herløv Lund tager fat i, når han skriver, at velfærdsarbejdet “[...] sker ud fra en grundlæggende betragtning af velfærdsydelse som varer og velfærdsarbejde som vareproduktion,

der fører til kvantitativt orienteret måle- og styresystem.” (Lund, 2009, s. 29). Altså står vi her med en indikator på det, som Lund lidet objektivt beskriver som vareproduktion.

På trods af ovenstående citat fra Stine, ser hun ikke på sit arbejde som værende helt uden mening, for som hun siger, så forsøger de at give hjælp til selvhjælp, hvilket er en mere langsigtet *opdragelse* (bilag 1, l. 251) af borgeren. På den måde skabes der en større synergi i det arbejde, der udføres, for i stedet for at være *fixere* (bilag 1, l. 229) kan socialrådgiveren være den kapable samarbejdspartner i udviklingsarbejdet med borgeren. Og det er evnen til at yde denne hjælp, Stine betegner som en grundværdi hos en socialrådgiver, der indgår i relationsarbejde og ikke i produktionsarbejde. På den måde bliver det også vigtigt, at det er netop Stine, der varetager sit job, for det er hendes særlige måde at tænke om og gøre med borgeren, som hun gør. Og det på trods af, at selve de administrative dele kunne gøres af enhver.

Der er stor forskel på de to virkeligheder, Stine og Anne respektivt praktiserer og praktiserede socialrådgiver-faglighed i. Anne trækker på erfaring med arbejdet som socialrådgiver fra 1975, hvor hun begyndte sit socialfaglige arbejde. Hun beskriver en del af den ændring, Ove K. Pedersen også analyserer sig frem til, hvor velfærdsstatens immanente problem gjorde velfærdsarbejdet til et andet. Hun siger:

”A: Jeg har været socialrådgiver siden januar 1975. Jeg har været, dengang det hed bistandsloven, og jeg er lige ved at sige, det var helt socialistisk; yde efter evne, nyde efter behov. Det hed det ikke, vel, men det var noget med: hvad er det for nogle udgifter, du har, og hvad er rimeligt og ”Du skal selvfølgelig ikke slås fuldstændig ud af kurs, fordi du ikke længere selv kan forsørge dig,” så jeg betalte Hasseris-villaer i måneder, og jeg har... og det gør man jo ikke rigtigt i dag.” (bilag 2, ll. 26-30)

Hermed har vi det ”ideologiske” og videre idealistiske grundlag, Anne tidligere har praktiseret sin faglighed på grundlag af. Beskrivelsen af velfærdsarbejdet og fordelingen af ydelser som værende ”socialistisk” (hvis vi da skal tage begrebet ”socialisme” for pålydende) lægger sig op ad Ove K. Pedersens beskrivelse af den politiske kultur, som skolen besad i velfærdsstaten, og hvor den eksistentielle dimension fyldte mere end den opportunistiske. Den eksistentielle person blev ifølge Anne taget hensyn til som en selvfølge, idet der ikke skulle slås nogen ud af kurs, og at der blev afsat midler til reelle behov. Men samtidig med en omfavnelser af det enkelte menneskes nydelsesbehov og dermed det eksistentielle fokus, dette medfører i kraft af at give rum til frihed i

den forstand, at der ikke lå andet til grund for ydelsesudbetalingen end selve det, at den enkelte ikke skulle lide nød, ligger den immanente problematik, som Pedersen også pointerer; nemlig at modellen blev for dyr for staten. På den måde flyttede både mål og middel sig, hvorfor det eksistentielle behov blev sat i baggrunden i takt med, at centret for forståelse af, hvad *velfærd* er, har ændret sig. Anne beskriver den nuværende måde at anskue tingene på således:

”Nu, kan man sige, nu kommer det til at virke på folk, at vi skal have vores dokumentation for at kunne dokumentere, de ikke skal have noget. Det er jo egentlig ikke det, der er vores formål. Men fordi det bliver så omfattende og så rigtigt og så besværligt, så er det sådan, folk oplever det. I nogle situationer. Og det... jeg ved ikke, om man kan kalde det et paradigmeskift... men alligevel synes jeg, der er et skift i det.” (bilag 2, ll. 38-42)

Anne kommer her ind på nogle væsensforskelle, der leder i retningen af en vending væk fra den ”socialistiske” beskrivelse, som hun benytter om velfærdssystemet i 1970'erne. Hun omtaler selv et paradigmeskift, der, som jeg læser det i denne kontekst, omhandler både statens forhold til borgeren og borgerens forhold til staten. Formålet med det sociale arbejde er blevet noget andet, idet ”bevisbyrden” påligger borgeren. I en vis forstand består arbejdet nu i at arbejde ”mod” hinanden; hvor det ifølge Anne tidligere var et fælles mål, der var for øje. Det fælles mål var, at den enkelte ikke skulle slås ud af kurs, og at der skulle samarbejdes om at bekæmpe det fælles tredje, som arbejdsløsheden udgjorde. Formålet med arbejdet er stadig at holde borgeren på fode, men som jeg læser ovenstående udtalelse, sker dette arbejde i en anden statsmodel – nemlig den, som vi med lånt vokabular fra Pedersen, kalder konkurrencestaten. Altså med et økonomisk incitament for borgeren, der så har pligt til at forfølge dette incitament. Altså mener jeg her at kunne se en væsensforskel mellem den tidligere *ret* til noget over for den nuværende *pligt* til noget, som Pedersen også fremhæver i forbindelse med beskæftigelsespolitikken.

Dermed sker der som nævnt også en drejning i forholdet mellem stat og borger; borgeren er en ressource og et aktiv i staten, hvis politiske kultur opdrager og skaber en opportunistisk borger, mens borgeren ifølge Anne også indtager et andet syn på staten og samfundet:

”I: Føler du, at borgerens indstilling første gang, de møder jer, har ændret sig?

A: Ja, altså man kan sige, TV-2 gjorde jo noget med sangen ”Det er Samfundets Skyld”, ikk'?!.. [...]

Så på den måde er der en anden indstilling i befolkningen generelt og selvfølgelig også her. Om hvad folk har ret til og ikke ret til.” (bilag 2, ll. 43-54)

Analogien i ovenstående udtalelse peger på en fralæggelse af ansvar fra borgerens side, og at der er en utilfredshed med, at det nu hedder *pligt* i stedet for *ret* til ydelser. Denne udvikling hænger godt sammen med Pedersens begreber om, at den velfærdsstatslige medborger, hvis primære formål var at realisere fællesskabet, nu måske mere ligner en borger, der står med de egennyttige interesser som motivation for at deltage i konkurrencen. Men blot fordi den opportunistiske borger er opdraget til at deltage i konkurrencen, er det ikke lig med, at den enkelte borger er i stand til at være konkurrencedygtig.

Anne peger på, at der i den ”gamle” velfærdsmodel var en vis sammenhængskraft og en vis konsensus omkring den måde, tingene fungerede – og det på tværs af samfundslag (bilag 2, ll. 83-85). Dette læser jeg også som en kontrast til konstateringen om, at tingene er ”samfundets skyld”, og at den solidaritet, som velfærdsstaten principielt bygger på, ikke længere i samme grad er grundstenen i velfærden. Sammenholdt med Stines udtalelser om, at arbejdet i visse tilfælde er samlebåndsarbejde, peger pilen i retning af en underbyggelse af, at den økonomiske styring – altså at der er et mål for øje; at få borgeren i arbejde eller uddannelse – og dermed fokus på output, ”effektivitet” og rigide strukturer som de påtvungne dominerende faktorer i arbejdet. I hvert tilfælde mener jeg at kunne læse, at den eksistentielle dimension i form af omfavelse af den enkeltes behov fra statens side og realiseringen af fællesskabet fra den enkeltes side bliver overskygget af en CPR-liggørelse i en del af sagsbehandlingen. Altså er borgeren en sag, en vare på produktionsbåndet (hvis vi nu skal sætte metaforerne helt på spidsen) og ikke en eksistentiel entitet – det er ikke dannelse, der sigtes mod, men uddannelse. En finit størrelse, der sigter mod en konkurrencedygtighed.

Retssikkerheden er en faktor, der helt uomtvisteligt skal tages hensyn til qua sagsbehandlingens hjemmel i bestemte lovgivninger. Den gamle models ”anarkistiske” (bilag 2, l. 127) (tæt-på-)nulstyring består ikke mere. Dog nævner Anne, at hun ikke tror, den ”gamle” måde at bevillige ydelser på, var dyrere (bilag 2, l. 142). Dette fordrer for mig at se nye overvejelser omkring de begreber, der er fulgt med NPM og konkurrencestaten, nemlig begreber som ”effektivitet” og ”output” - altså det at udnytte de tilgængelige ressourcer ”bedst muligt”, og hvad outputtet, altså det ønskede mål med arbejdet, er eller skal være.

Før jeg går ind i de to begrebers betydninger, vil jeg tage fat i Annes definition af faglighed. Hun

peger på en dobbelt faglighed. Den ene faglighed, Anne nævner, bærer på de samme egenskaber som Stines fagdefinition også bærer på, nemlig de administrative kundskaber. Det andet faglighedsbegreb er af en mere relationel karakter og handler om *kontakt* (bilag 2, l. 126). Anne fortæller, hvordan hun som socialrådgiver ligefrem var eneste netværk for borgere (bilag 2, ll. 144-145), og at kommunikationen er en vigtig del af det at udvikle en faglighed som socialrådgiver (bilag 2, ll. 168-169). Et eksempel er skabt på grundlag af modeksemplet. Anne fortæller om den såkaldte *manualisering*, socialrådgiverne i deres arbejde er underlagt:

”Manualiseret”, tror jeg, det hedder. Altså hvor man sidder og klikker sig igennem noget, og for at sige det ligeud: ”Det gør, at folk kommer til at gå med hovedet under armen...” Derfor prøver vi at udfordre vores brug af det der VOM¹ her, men i Jobcentret... Det har du sikkert hørt mange gange... De har samtaler i tre kvarter, og så bruger de to timer på at klikke igennem og registrere og gøre ved. Det gør, at inden du så er færdig, så har du glemt, hvem Hans han var, vil jeg vove at påstå... Altså du kan ikke mærke ham længere, eller hvordan skal jeg sige det. Kun hvis han har slået dig. Haha! Og de der manualiserede ting, det bliver mere og mere, og det er frygteligt... fordi... vi kommer til... at dér er det, at dokumentation og sætten de rigtige krydser og alt det der bliver vigtigere.” (bilag 2, ll. 215-223)

Her fremhæver Anne konsekvenserne af at skulle leve op til de bestemte og manualiserede arbejdsgange, hvor den reelle kontakt ikke er der. Borgeren bliver ikke mødt som en eksistentiel person, men som en sag, der skal afsluttes. Og konsekvensen bliver, at borgeren ikke bliver behandlet som netop dén borger, og at nærværet er væk. Man kan sige, at nærværet er et andet sted; nemlig på et meta- eller procesniveau, hvor der i stedet for at blive arbejdet med selve opgaven, bliver fokuseret på opgaven om opgaven – og det er efter Annes udsagn frygteligt. Desuden kommer fagligheden, som den er blevet defineret som noget mere og andet end den administrative kunnen, i baggrunden, når rammerne for arbejdet bliver så rigide, som de fremstår her. Hovedet under armen i alligevel ”succesfulde” sagsbehandlinger smager ikke at den førømtalte faglighed, hvorfor arbejdsopgaverne ikke lever op til faglighedens formåen.

Stine peger også på vigtigheden af at mødes med borgeren med et tilstedevær i forbindelse med hendes tidligere projekt om større sammenhæng i sagsbehandlingen (bilag 1, ll. 184-188), og Anne konstaterer, at “[...] vi skal huske, vi er her for at møde folk.” (bilag 2, ll. 151-152)

1 Voksenudredningsmetoden

En del af manualiseringen er også en kassetænkning, som danner grundlag for muligheden for overhovedet at kunne dokumentere et andet menneskes situation. Som Stine påpeger, så er lovgivningen og de forskellige kategoriseringer et kompleks af variabler, der bygger på data fra konti, skattekort, børneopsparing og meget andet (bilag 2, ll. 56-64), men hun siger også, at disse oplysninger bruges til dokumentation, så socialrådgiveren kan læse "[...] *hvad det er for et menneske, vi har med at gøre*" (bilag 1, ll. 82-83). Den formulering er interessant, idet der i medieringen fra menneske til dokument og videre fra dokument til menneske anlægges en forventning om, at borgerens livssituation vil kunne begribes i en beskrivelse af borgeren.

Servicelovssagerne, som både Stine og Anne beskriver dem, er af en anden beskaffenhed end de mere "objektive" lovgivningsmæssige sager, men samtidig beskriver de begge servicelovssagerne som *tunge* og som sager, der *trækker tænder ud* (bilag 1, l. 95 og bilag 2, l. 171). Kendetegnene for disse opgaver er, at der er større kontakt med borgeren, og at der skal ske en større udredning af borgerens situation. Årsagen til kravet om at møde borgeren kunne tolkes som, at der rent faktisk er en anerkendelse af, at et møde med den enkelte som den enkelte giver et positivt afkast i forbindelse med sagsbehandlingen, hvorfor de resterende sager på samme logiske grundlag udelukkende sker gennem dokumentationens mediering på baggrund af manglende tid – og altså ikke med kvaliteten for øje.

Sammenholder vi Annes udtalelse om, at tingene måske ikke var dyrere i velfærdsstaten med det rationale, der siger, at en stram styring med økonomien som omdrejningspunkt, står vi med to vidt forskellige definitioner af, hvad "effektivitet" og dermed også "målet" med arbejdet er.

Dokumentationen og dens effektivitet skal ud over at sikre retssikkerheden også ses som en måde at ensrette sagsbehandlingen på. Den manualiserede arbejdsgang vidner om en forestilling om en form for "best practice", der forventeligt bygger på en mængde empiri, der bliver eller er blevet anset som evidens. Denne evidens har skabt måder at gøre arbejdet på, som forventeligt er effektive, og derfor er det måden at gøre tingene på. For mig at se står vi nu med tre potentielle fejlslutninger i arbejdet med noget, som gælder "rigtige" menneskers liv: En tanke om, at der kan sluttes fra en mængde data til det enkelte tilfælde; et effektivitetsbegreb, som lider under en ensretning i forståelsen af, hvad effektivitet er, nemlig en form for kontrol og stram styring; og sidst står vi med det, som jeg mener at kunne læse mig til, er blevet næsten udfaset i måden at arbejde med sagsbehandlinger på: Tilgangen til et andet menneske som et andet menneske og dermed et eksistentielt individ, der er helt inkommensurabelt med økonomiske beregninger.

Socialrådgiverne står med et stort ansvar over for borgeren, som efter sigende også har ændret sig i

– lad os kalde det konkurrencestaten fra nu – og som står over for staten med en ”det er samfundets skyld”-ontologi, der er med til at frarøve borgeren nogle af velfærdsstatens dyder omkring fællesskab og eksistentiel udvikling for udviklingens skyld. Nu står borgeren qua den politiske kulturs påvirkning med sin egen nytte og er forpligtet til at flytte sig fremad mod incitamentene, der bliver givet. Stine håbede på en anden virkelighed, end den faglige virkelighed, hun blev mødt af, og som hun i en stor del af tiden arbejder i, og Anne hader skemaer og manualisering. Derfor vil jeg med udgangspunkt i dette, som jeg læser som et forandringsønske, forsøge at finde frem til de elementer, der er med til at økonomisere selv de mest menneskelige ting i arbejdet, og som er med til at frarøve den kompetente og dygtige socialrådgiver muligheden for at praktisere det, som reelt bliver defineret som fagligheden – ud over den manualiserede faglighed, enhver med struktureringssevner måtte have. Således vil jeg forsøge igen at gøre borgeren til en eksistentiel figur, der i mødet med statens institution ikke taber al konkurrenceevne, men at konkurrencestaten som umiddelbar virkelighed kan bestå i den forstand, at der ikke er uendeligt med økonomiske ressourcer, og at der er en virkelighed uden for Danmark også, som vi som land skal kunne fungere i, men uden at kategorisere statens borgere som opportunistiske.

Jeg vil nemlig gerne argumentere for det umiddelbart ulogiske, at der skal sikres effektivitet gennem en moderne *phronesis*, og at der skal sikres retssikkerhed og eksistentiel målstyring med Levinas'ske motiver og ideer om en *etisk forpligtelse* og individets *møde med den absolut Anden*. Altså at NPM og konkurrencelogikker skal angribes på egen banehalvdel; effektivitet og målstyring skal ikke skrottes, men redefineres. Den ugudelige Gud, som økonomi står som i ellers eksistentielle og etiske sager, skal igen dræbes, men ikke snigmyrdes. Effektiviteten skal ikke være ”manualiseret” eller forstås som den nuværende forståelse af ”best practice”, og målet med arbejdet skal være det, som både Anne og Stine beskriver: At møde mennesker, hvor de er, og hjælpe dem videre i livet.

Hermed mener jeg at være nået ind til kernerne i genstandene for min kritik i nærværende speciale. Der skal gøres op med effektivitet som et ”best practice”-begreb, som baserer sig på potentielle statistiske post hoc ergo propter hoc-fejlslutninger, der i virkeligheden ikke siger andet end, hvad der er blevet gjort tidligere i en bestemt rækkefølge forventes at kunne virke. Dette er en problematik, jeg vil anvende Levinas' ideer fra *Totalitet og Uendelighed* på, for det er netop denne problematik, han tager fat i, når han taler om den Anden. Det er umuligt at forvente, at der fra én begivenhed til en anden kan nås nøjagtigt samme resultat, hvorfor der skal ske et regulært møde med den Anden som sikring af *singulariteten* i sagsbehandlingen af det, som nu er en absolut Anden. Dette møde forpligter i etisk forstand, hvilket gør, at den Anden ikke kan knægtes eller gøres til andet end den Anden, hvorfor et retssikkerhedsspørgsmål bliver overflødig; for hvis der i

enhver sag ligger en individuel etisk forordning, der gør, at *mordet umuliggøres* (i metaforisk forstand naturligvis (Levinas, 1996, s. 77)), så bliver retssikkerhedsspørgsmålet udelukkende et spørgsmål om helt håndgribelige procesfejl – for selvfølgelig er der stadig en lovgivning, og selvfølgelig skal der stadig udarbejdes en form for dokumentation, der kan fungere som midte i fortællingen om det enkelte menneske. Det er også her, det er vigtigt at pointere, at dokumentation af et sagsforløb ikke er hverken ”forkert” eller ”ondt”, men at det primære fokus for socialrådgiverens arbejde vel per definition skal være det arbejde, der gør brug af fagligheden og ikke blot af struktureringssevnen.

Socialcentret er ligesom alle andre offentlige institutioner en del af det sæt af institutioner, der er bærere og formidlere af den politiske kultur, som Ove K. Pedersen kalder den praksis af politik, som er med til at skabe forandringer eller fastholde visse strukturer på makroplan – inklusiv konkurrencestatens ontologi. Socialcentret er et af de steder, der har stor berøring med netop de institutioner, Pedersen omtaler; skole-, uddannelses- og beskæftigelsesområdet. Dermed står Socialcentret på én side som en offentlig forvaltning, der er med til at forme en virkelighed, som borgerne er en del af, og som griber langt ud over den direkte ”klientgruppe”; økonomien i form af offentlige midler er finansieret gennem skatten, hvorfor interessenterne i sagsbehandlingerne er mange. Netop derfor er det af almen interesse at forsøge at ”effektivisere” og skabe incitamenter, der kan være med til at skabe en ”naturlig” (læs: for den opportunistiske person) vilje eller lyst til at komme i beskæftigelse, hvorfor egennyttens alligevel bliver en realisering af fællesskabet, men på statsligt niveau og udelukkende med økonomi som målestok for succes.

Strukturen i en incitamentsbåret statsform er en udbud- og efterspørgsels-logik, der tilgodeser den ”vare”, den borger, der har de kompetencer, der er efterspørgsel efter, hvorfor der vil stå en gruppe af mennesker tilbage, som ikke har kunnet løbe ligeså stærkt, kaste ligeså langt eller løfte ligeså tungt i den konkurrence, der er blevet den virkelighed, de er blevet budt. Derfor må succeskriteriet for en sagsbehandling reformuleres. Effektiviteten skal ikke forveksles med en ”best practice”-formodning (hvilket en induktiv slutning, som evidens er en statistisk tungtvejende udgave af, altid vil være), men det er ud fra idéen om netop dette, der er skabt manualiseret praksis, og socialrådgiveren som faglig kapacitet bliver ikke udnyttet i de manualiserede arbejdsgange, hvis målsætninger fokuserer på afslutningen og ikke processen som reelt nærvær. Den famøse sorte svane, som induktionsproblemet (Lübcke (red.), 2010, ss. 342-343) lider under, er nu bare en menneskeskæbne, som er blevet sagsbehandlet efter manualiserede ”best practice”- og effektiviserings-idéer.

Det eksistentielle – mennesket som mål (og kun delvist som middel til en bestemt statslig struktur) – må være et muligt sigte i at forsøge at genfinde en mindre manualiseret, men dog stadig i en vis

forstand målbaseret (nu blot med mennesket som mål) retning i opgøret mod den sandhed, som økonomien i denne offentlige styrings- og dermed praksisform er blevet. Målet skal være mindre kvantitativt og mere kvalitativt, og det må være filosofiens opgave at bidrage med en begrebsliggørelse og åbenbaring af problematikken; en optik at anskue problematikken fra; en åbning at gribe ind i problematikken igennem og et sæt af muligheder for en anderledes og i et vist perspektiv bedre praksis, der tilgodeser et mere almenmenneskeligt grundlag for praksissen i selve den ontologi, der ligger til grund for måden at arbejde på. Og det er Emmanuel Levinas, Richard Rorty, Aristoteles og John D. Caputo, der skal udgøre den filosofiske vinkling på problemet – ud over den ”filosofiske” metode og teori- og rammeovervejelse, jeg har beskrevet i tidligere afsnit – og som skal give nogle alternative muligheder for at anskue praksis anderledes igennem en omvurdering af selve praksisontologien, ligesom der ifølge Aristoteles' *phronesis*-begreb kan findes frem til et mere oprindeligt faglighedsbegreb, som jo ellers ifølge både Nielsen, Stine og Anne er blevet noget helt andet end forventet. Det er det i kraft af manualiseringen, som står på skuldrene af den praksisontologi, som jeg her vil give et alternativt bud på. *Phronesis* bliver interessant, idet begrebet byder ind med et antikt idésæt om en *ad hoc*-klogskab eller -snarrådighed, som jeg mener at kunne se en stor del af den faglighed, som en socialrådgiver, der sidder med sin borgers skæbne i hænderne, i. Caputos rolle i nærværende speciale er at føre *phronesis*-begrebet og -idéerne up to date i den forstand, at vi nu lever i en *postmetafysisk* og *postmoderne* tid, der byder på helt andre og langt mere komplekse strukturer i samfundet – både intrapersonelt, interpersonelt, lokalt, regionalt, nationalt og globalt.

Den første af de nævnte, jeg vil beskæftige mig med, er Emmanuel Levinas, som jeg som den første af mine teoretiske bidragydere i del II vil formidle min læsning af.

Del II – forandring og filosofisk værdibidrag

Emmanuel Levinas – Totalitet og Uendelighed

Det følgende er dog på ingen måde en Levinas-læsning i den fulde forstand. Afsnittet tjener et pragmatisk formål i forhold til det virkelige genstands- og praksisfelt, jeg har problematiseret ”ontologien” bag og qua ontologien praksissen i. Således er denne brug af Levinas en anvendelse af Levinas-motiver, der bygger på en læsning af de mest relevante af hans pointer i *Totalitet og Uendelighed*. Brugen er dermed hverken en fuld eller idéhistorisk læsning af Levinas (1906-1995),

men en optik og muligt alternativ til den måde, praksisformen i et så mellem menneskeligt fag, som socialrådgiverfaget er, fungerer på og er funderet på. Det følgende afsnit benytter Levinas' terminologi, hvorfor det er på sin plads at komme med en kort nøgle til oversættelse eller forståelse af begreberne. De betegnelser, der udgør de to sider af *adskillelsen*, som Levinas kalder den "evige" forskel mellem subjekter, er *det Samme* og *den Anden* – undertiden *det Andet* (indtil umuligheden i genstandsgørelse af et andet subjekt beskrives). Det Samme benytter jeg synonymt med subjektet eller Jeg'et, og funktionen af disse begreber er at stille en relation op mellem de to sider af adskillelsen, men med et fokus på ikke at sætte et modsætningsforhold eller en dialektisk relation op mellem de to positioner, men i stedet beskrive entiteterne, der er identiske med sig selv. Altså er der forsøgt en positiv afgrænsning og ikke en negativ og dermed dialektisk afgrænsning mellem det Samme og den Anden.

Totaliteten og *singulariteten* (som undertiden i nærværende speciale er benyttet synonymt med *partikulariteten*) er også begreber, der behøver en vis præsentation, idet der ud over det interne forhold i Levinas' værk også er et eksternt historisk perspektiv at forholde sig til i betydningen af begreberne. Singulariteten er et begreb, som jeg har valgt at benytte mig af som en slags antonym til totalitetsbegrebet (Levinas benytter også singularitetsbegrebet, men i en relativt abstrakt form). Selve totalitetsbegrebet står i Levinas' tænkning som en opløsning af de respektive entiteters positive afgrænsning, hvorfor der i stedet kommer en objektiverende begrebsliggørelse og tænkemåde om den Anden i spil. Således kan man tale om, at min brug af begrebet om singularitet læner sig op ad den kosmologisk teoretiske betydning af ordet i metaforisk forstand – altså den betydning, at der i undersøgelsen af sorte huller forekommer så store energimængder, at de gængse fysiske lovmæssigheder ikke kan sige noget om egenskaberne af dette sorte hul (Hildebrandt, 2015). Teorierne, ontologien og forståelsen om den Anden, er ikke i stand til at begribe den Anden. Og den "fysiske lov", denne tænkning er et opgør med, er i en vis forstand Hegels (1770-1831) dialektiske tænkning (Forordet i: Hegel, 2010, s. XXV) og forestillingen om tingen-i-sig-selv (Forordet i: Hegel, 2010, s. XXVIII). Altså noget af den Anden som uden for min bevidsthed. Nærværende speciale er ikke et opgør med hegeliansk dialektik som sådan – man sætter ikke Ulstedts serie 6-hold til at spille mod Bayern München (eller VfB Stuttgart for Hegels fødebys vedkommende, denne metafor er bare ikke nær så stærk) – men det er dog inden for det samme spil, dette speciale bliver skrevet. Kort fortalt handler det indirekte opgør med Hegel om en venden sig væk fra totalitetstanken, der indfanger hele verden i dialektisk relation, ligesom der i Hegels idealistiske tænkning arbejdes mod en syntese, *den absolutte ånd*, som er en enhedstænkning (Lübcke (red.), 2010, s. 750) – helt modsat Levinas' metafysik, der jo arbejder med den absolutte adskillelse for derved at undgå totaliseringen i det uendelige. Levinas vender sig væk fra

forestillingen om, at det, der står uden for bevidstheden også er en del af bevidstheden, og det er her Levinas bryder med Hegels grundlæggende idé. Således arbejder Levinas på grundlag af et ikke-intentionelt ”møde” med den Anden, men et transcendent møde med den Anden.

Første skridt mod en forståelse af Levinas' formål med bogen er at se på de afsnit, der kunne karakteriseres som hensigterklæringer eller formålsparagraffer (hvis vi skal blive i forvaltningsterminologien). Levinas beskriver i forordet, hvad han ønsker at gøre med sit værk, og disse er hensigter, der selvfølgelig bliver foldet voldsomt ud på senere sider. Han skriver:

”Denne bog er altså et forsvar for subjektiviteten, men for en subjektivitet, der hverken skal forstås som subjektivitetens rent egoistiske protest mod totaliteten eller som dens angst for døden, men som en subjektivitet, der har sin grund i ideen om uendelighed. Denne bog skelner mellem ideen om totalitet og ideen om uendelighed og hævder, at ideen om uendelighed har et filosofisk primat.”
(Levinas, 1996, s. 16)

Hermed ser vi en hensigt med bogen, der lægger sig ud med totalitetstænkningen som modstykke til subjektiviteten (det partikulære og singulære) og uendelighedstanken, som skal være primat i den filosofiske tænkning, som, Levinas mener, er blevet gjort til netop en totalitet med dens primære fokus på ontologi- og systemtænkning, som er med til at skabe totalitetstænkning (Levinas, 1996, s. 34). Det filosofiske primat, Levinas fremhæver, er det, som han senere kalder for *metafysik* (Levinas, 1996, s. 32). Lighederne mellem ontologien og metafysikken er for Levinas mindre, end den ellers synonyme brug, man ofte ser af begreberne. For ham står ontologien som en totalitetstænkning, der er den vestlige filosofis problem. Han beskriver ontologien som en forståelse og en beskrivelse af det værende, som gør det Andet til det Samme – altså et totalitært system, der anlægger en generaliserende tænkning i en imperialistisk totalitet. Som modsætning til dette står uendelighedens idé, som er den bestemte måde at undgå totalitetstænkningen. Uendeligheden opstår i det mellemmenneskelige og gør op med den totalitære tænkning om den Anden som blot en genstand for det Sammes tanker om den Anden – altså er den Anden noget absolut, der ikke er til for den Samme, og som dermed ikke er defineret ud fra ét perspektiv. Det Samme, jeg'et, som jeg her vil benytte som perspektiv at tale ud fra – i sagens natur er den Anden i besiddelse af samme perspektiv, hvorfor netop dette perspektiv er ”almenmenneskeligt” – tænker den Anden ind i sit *metafysiske begær efter mere*. Dette begær er af en helt særlig karakter, idet det står som anderledes end et *behov* (Levinas, 1996, s. 23). Begæret er ikke et tomrum efter noget, som har været, men ”[...] *begærer i stedet et land, vi aldrig er blevet født i. Et land, der er fremmed for enhver, og som*

aldrig har været vort fædreland, et land, vi aldrig skal ankomme til" (ibid.). Metafysikken og begæret er dermed (kontra ontologien) det at gøre op med totaliteten gennem uendelighedens idé. Uendeligheden, som er opstået i mødet med den Anden, kan aldrig i forvejen tænkes på forhånd eller som en idé, der kan tænkes til ende. Metaforen i ovenstående citat er en illustration af uendeligheden som det metafysiske begær, der er en konstant bevægelse uden destination, og som noget, der altid kun kan nærme sig det begærede som en absolut andethed (Levinas, 1996, s. 24). Her står *adskillelsen* som afstanden mellem det Samme og den Anden som i en distinktion mellem den begærende og det begærede.

Når jeg ovenfor benævner noget som værende "almenmenneskeligt", er det på baggrund af den "ontologi", som Levinas trods alt baserer sine strukturer på. Begrebet ontologi er ganske vist et fy-ord i Levinas' optik, men der ligger en snært af totalitetstænkning i at anlægge fundamentale grundstrukturer, som er netop fundamentale og systematiske – om så systematikken består i partikulariteten og det særlige ved dette ene møde eller denne ene Anden (fx Levinas, 1996, s. 73). Ontologien arbejder med "synlige" systemer (Levinas, 1996, s. 26), mens metafysikkens antitotalitære (men dog alligevel – tillader jeg mig at sige - systematiske struktur) bygger på en transcendent "relation", der ikke tillader en sammensmeltning af begreberne *Jeg* og *Anden*. Jeg'ets identitet består i et identisk Jeg, en væren, hvis "[...] eksisteren består i at identificere sig, i at genfinde sin identitet trods alt det, der tilstøder den" (ibid.). Således har vi en definition på det Samme, som derfor forholder sig til sig selv som en identitet, men som af den grund ikke nødvendigvis forholder sig til den Anden som noget blot i forhold til den identitet – for mennesket er noget andet og noget fremmed, der kan forstyrre *hjemmet* (Levinas, 1996, s. 27).

Adskillelsen er et grundlæggende begreb i Levinas' terminologi og tænkning, som er med til at sikre, at Jeg'et eller det Samme aldrig bliver ét med det Andet eller den Anden i dialektisk forstand; altså at de står i et negativt forhold til hinanden – heraf den Anden som absolut Anden (Levinas, 1996, s. 29). Idéen om den Anden kan aldrig besidde den Anden eller forstå den Anden som andet end en korrelation som indgang til relationen (ibid.). Hermed står vi med en relation, som ikke er besidderisk, og hvor de entiteter, der indgår i relationen aldrig vil kunne indeholdes i et fælles system eller begreb. De er absolutte, adskilte og relaterede gennem idéen om uendelighed og det metafysiske begær. Dog er der ifølge Levinas en helt enestående forbindelse mellem entiteterne, nemlig sproget (Levinas, 1996, s. 29). Sproget og den *sande samtale* er en frigørelse fra de formanende og objektiverende retoriske kneb, der måtte være med til at korrumpere den Andens frihed – det er her, det Andet også endegyldigt bliver til en Anden, som det Samme, Jeg'et, forholder sig til i en retfærdighed (Levinas, 1996, ss. 63-64). Således er samtalen og ansigt-til-ansigt-ikke-

relationen det transcenderende ”moment”, der rækker ud til den Anden uden at tage fat eller begribe eller forgribe sig. Den Anden står som det absolut fremmede, et andet menneske, en anden væren.

Retfærdigheden, som er nævnt ovenfor, er en term, der flere gange sættes lig med det etiske (Levinas, 1996, s. 72) og lig med begæret, idet ”[b]egæret er fuldstændig blottet for egoisme, dets navn er retfærdighed” (Levinas, 1996, s. 56).

Egoismen er et begreb, der lægger sig op ad et vigtigt element i dét at leve og være lykkelig i sit liv, nemlig *nydelsen*:

”I Adskillelsen – der opstår i nydelsens psyke, i egoismen, i lykken, dér, hvor Jeg'et identificerer sig – ignorerer Jeg'et den Anden. Men Begæret efter det Andet gør – hinsides lykken – krav på denne lykke, sansningens autonomi i verden, selvom denne adskillelse hverken kan udledes analytisk eller dialektisk af det Andet. Jeg'et [...], som ikke kan integreres i nogen skæbne, overgår sig selv i Begæret, der stammer fra det Andets nærvær. Begæret er et begær i en væren, der allerede er lykkelig: begæret er den lykkeliges ulykke, et overdådigt behov.” (Levinas, 1996, s. 55)

Ovenstående citat understreger vigtigheden af adskillelsen mellem Jeg'et og den eksterioritet, der for bestandig forbliver adskilt fra Jeg'et (altså det Samme). Dog ser vi her en ”immanent” identitet hos Jeg'et i den forstand, at den Andens transcendens endnu ikke (i erkendelsesmæssig forstand og ikke historisk) har gjort sit indtog. Hermed giver det et indtryk af den væren, der ligger før den Andens indtog, og som i sin væren er lykkelig og ikke mangler noget. Den Andens fremmedhed og frihed forstyrrer egoismen og nydelsen på en sådan måde, at der for Jeg'et er noget på spil. Der afgives reelt noget frihed og noget lykke i begæret, der ikke kan opfyldes, men som alligevel efterstræbes. Kun ved et brud med noget betydningsfuldt, kan noget betydningsfuldt igen træde i stedet – denne gang den Andens ansigt, der er begærets begyndelse uden ende. Den Anden forstyrrer min lykkelige uvidenhed om den Anden (Levinas, 1996, s. 213).

Ansigt-til-ansigt-forholdet og transcendensen

Forbindelsen (og adskillelsen, det eksterioritære forhold) mellem de to væren'er er nu etableret – i en *sand samtale, i en filosofiske samtale* (Levinas, 1996, s. 63). Det Samme træder i den handling ud af sig selv i den forstand, at der, som nævnt, løber noget mellem og gives noget af hverandre til samtalen, som Levinas beskriver som et *ansigt-til-ansigt*-forhold. Her er det på sin plads kort at tage fat i det *transcendens*-begreb, Levinas anvender i sin beskrivelse af forholdet mellem væren'er:

”Sproget fuldender nemlig en forbindelse på en sådan måde, at de enkelte termer ikke berører

hinanden i denne forbindelse, eller således at det Andet, trods sin forbindelse med det Samme, bevarer sin transcendens.” (ibid.)

Transcendensen er altså noget, det Andet (eller den Anden) er i besiddelse af eller er karakteriseret ved i sin måde at møde eller mødes af det Samme på. Levinas beskriver også, hvordan transcendensen er kendetegnet ved *at være andet* (Levinas, 1996, s. 25), hvilket gør metafysikeren – altså den, som insisterer på at undgå totaliteten – og det Andet eller den Anden til absolut adskilte. Den Andens transcendens, som jeg ovenfor identificerede som noget, den Anden eller det Andet er i besiddelse af eller er kendetegnet ved, er dermed ophævelsen af den Anden som overhovedet totaliserbar. Den Andens transcendens tvinger til uendelighedslogik hos den, der erkender den Anden som en absolut Anden. En samlet forklaring på eller brug af sproget, ansigt-til-ansigt-forholdet og transcendensen findes i kapitlet om *Samtale og etik*. Levinas formulerer relationerne mellem de respektive begreber således:

*”Den sproglige forbindelse forudsætter transcendensen, den radikale adskillelse, samtaleparternes fremmedhed, det Andets åbenbaring for mig. [...] Sproget placerer sig selv i denne transcendens. Således er samtalen en erfaring af noget helt fremmed, en **ren** ”erkendelse” eller ”erfaring”, **forbløffelsens traume**. Kun det absolut fremmede kan belære os. Og det er kun mennesker, der kan være absolut fremmed – ved at unddrage sig enhver typologi, enhver art, enhver karakterisering eller klassifikation – det er kun mennesket, der kan være en term i den ”erkendelse”, som trænger ind i noget, der er hinsides genstanden. Den Andens fremmedhed, hans frihed.”* (Levinas, 1996, ss. 66-67)

Ovenstående beskriver, hvordan de forskellige forudsætninger for at møde den Anden som den Anden, er af en kompleks karakter. Transcendensen er sammen med adskillelsen, fremmedheden og det Andets åbenbaring det, der gør, at der i samtalen træder noget nyt frem, som qua uendelighedens idé i os, ikke før var muligt at tænke; men som nu er noget, der er givet fra den ene samtalepart til den anden som læring og som et stykke frihed i lighed med det Sammes frihed. Hermed erkendes den Anden som den Anden i form af en fremmed og en frihed – og i sin særlige egenskab af at være menneske, som ikke kan genstandsgøres. Således kan induktionsslutningen aldrig have noget med klassificering af et menneske at gøre; singulariteten har fundet sin oprindelse, som er menneskets, det enkelte individs *sui generis* - individet, der ikke kan forklares med anden begrundelse og andre begreber. Den Anden er ikke defineret af det Samme, hvorfor et møde med den Anden, der abonnerer på en dialektisk forståelse af en forbindelse mellem subjekter eller væren'er – som fx

Hegels herre-træl-relation (Hegel, 2010, ss. 127-136) – reducerer den Anden til at være noget for tanken og ikke noget radikalt andet. Altså genstandsgør subjektet den Anden til at være objekt for sin tankevirksomhed. Forbløffelsens traume er dermed en epifani, den Anden bliver for det Samme. Altså opstår den rene erkendelse af den Anden som noget øjeblikkeligt og aldrig som forlængelse af en intentionalitet, som jo er det modsatte af uendelighedens idé og transcendenten.

Den Anden og etikken

Ud over det strukturelle grundlag at fundere en ”førstefilosofi” på – som jeg her har kradset i overfladen af – står den filosofi, der har primat, metafysikken. Definitionen af metafysikken har vist sig som en idé om uendeligheden og dermed transcendenten, som ikke er til at tage fat i eller tale om, men som alligevel berører en i mødet med den Andens ansigt. Hermed er vi nået frem til *etikken*, som er den forpligtelse, Jeg'et står over for i mødet med den Andens transcendent og uendelighed. En åbenbaring, der jævnfør ovenstående *forbløffelsens traume*, hele tiden er absolut fremmed, idet den Anden på ny erkendes som værende absolut Anden. Med andre ord er den Anden aldrig et produkt af mine tanker eller en genstand for mig, men noget, der igennem sproget – både som verbal henvendelse, men også non-verbal – kalder på mig. Et kald, som Jeg'et ikke kan sidde overhørigt, og som umuliggør mordet qua den etiske forbindelse, der findes mellem det Samme og den Anden:

*”Denne uendelighed, der er stærkere end drabet, yder allerede modstand med sit ansigt, den er ansigtet, det oprindelige **udtryk**, det første ord: ”Du må ikke slå ihjel.” Uendeligheden paralyserer magten med sin uendelige modstand mod drabet, som skånselsløst og uovervindeligt lyder i den Andens ansigt, i øjnenes totale nøgenhed, der er forsvarsløse, i nøgenheden fra den absolutte åbning mod det Transcendente. Der findes et forhold til noget, som ikke er en stor modstand, men noget helt **Andet**; en modstand fra noget, der ikke gør modstand – den etiske modstand.”* (Levinas 1996, s. 195)

Hermed viser Levinas, hvordan uendelighedens struktur gør sig gældende i det etiske forhold mellem mennesker – eller mellem Jeg'et og den Andens ansigt. Den Andens forsvarsløse øjne og nøgenheden i hele sin fremmedhed byder Jeg'et til ikke at måtte slå ihjel; ikke at være i stand til at slå ihjel. Denne etiske modstand er ikke en modstand, som nærmest Newton'sk (i hverken metaforisk eller i konkret fysisk forstand) yder modpres mod modstanden, men som i stedet med sin *uforudsigelighed* og transcendent placerer det Samme i den etiske forpligtelse, der umuliggør mordet. Denne relation, den etiske modstand, gør min magt – magten til at totalisere, magten til at

anskue den Anden som andet end absolut Anden – magtesløs.

Det bør nævnes som en særlig egenskab ved Levinas' etiske tænkning, at det ingenlunde er en ”manualisering” (for nu at låne Annes begreb) af handlemåder. Etikken er en indstilling eller en optik at anskue mellemmenneskelighed og almenmenneskelighed igennem (forstået på den måde, at den er et grundvilkår for enhver) og ikke en normativ teori, der foreskriver en bestemt handlemåde, men en metafysik, der sætter grundvilkårene for, hvorfor og hvordan vi af den Anden pålægges et nærmest, pre-mordialt, før-begyndelses-ansvar for den Anden. Et grundvilkår, der senere vil blive taget op i nærværende speciale.

Hermed står vi med et af Levinas' hovedpointer i værket, etikken. Og det etiske grundlag for at interagere med mennekser. Dette bliver et hovedmotiv i min diskussion af dokumentationens (totalitære) overtag i socialrådgivernes praksis.

To andre hovedpointer, jeg ser som relevante i forhold til mit genstandsfelt – for det er jo netop målet med denne læsning – er Levinas' opgør med totalitetstænkningen. Dette opgør sætter spørgsmålstejn ved muligheden for overhovedet at kunne anlægge en idé om en ”best practice” at arbejde ud fra, ligesom hele idéen om at manualisere arbejdsgange også kommer på gyngende grund. Hele grundlaget for udskiftningen af førstefilosofien udgør en centrumforskydning af ontologien, som praksissen er baseret på, hvorfor en gentænkning, der indbefatter et opgør med den eksisterende praksisontologi, og som i stedet kunne nærme sig en praksismetafysik i levinask forstand, er en interessant (og logisk nødvendig) optik at anskue praksisfeltet i.

Nu står vi med nogle begreber, som giver os en ikke-dialektisk og ikke-totaliserende struktur at se forholdet mellem to individer i, men en indsigelse, der med rette kan gøres, er, om forståelsen af den Anden altid kan betragtes som en voldshandling? Knægter man sin samtalepartners en-hed og dermed sin egen idé om uendelighed ved at forsøge at forstå den Anden? Svaret på dette spørgsmål er for mig ikke helt klart, og Levinas' til tider redundante beskrivelser af samme idé gør ikke meget for at sikre et overblik over de egentlige intersubjektive interaktioner – ud over den initierende faktor i forholdet eller ikke-forholdet til den Anden, som ansigtets transcendens, og hvad der ellers hører til dette ”fænomen”, gør for forholdet.

Levinas citerer Heraklit for, at man ikke kan bade i den samme flod to gang – og tilføjer med Kratylos' ord, at man end ikke kan bade i den samme flod én gang (Levinas, 1996, s. 52), hvilket jo illustrerer, at det enkelte individ, på trods af sin fremtræden som ens, er forskellig. Men hvornår kan man da overhovedet forholde sig til nogen eller noget sagt af den nogen? Er det ikke at knægte den Anden at insistere på ikke at forstå ham eller hende? Levinas skriver om samtalepartnere, hvorfor der selvfølgelig foregår en dialog mellem parterne, men han giver ikke eksempler på førte dialoger.

Den uendelige uendelighed sætter logisk set en stopper for en forståelse af den Anden, men dette forhold kræver en måde at kunne insistere på forestillingen – den helt åbenbare illusion – om at bade i den samme flod i den tid, den samme dukkert tager. Således ikke sagt, at Levinas ikke til tider strejfer problemstillingen selv. Dog vil jeg forsøge at adressere dette ”kulturelle” problem. Hvis essensen i subjektet ikke blev ramt af andre og udefrakommende input, ville essensen være den samme og da til at forstå. Dette vil jeg gøre ved hjælp af den ironiske figur, som Richard Rorty (1931-2007) benytter i sin vej mod at forsøge at skabe mening på trods af omskiftelighed. Og dette med en henvisning til en pragmatisk brug af Levinas som modvægt til den relativt ”tekniske” indgang til forholdet til den Anden, som transcendenten og uendeligheden er.

Richard Rortys udgangspunkt i sin bog *Contingency, irony and solidarity* er, at der ikke findes nogen førsproglig bevidsthed (Rorty, 1989, s. 21). Det betyder, at sproget er konstituerende for den verden, vi lever i, og at Rortys projekt dermed er et forsøg på at skabe forståelse på tværs af ellers inkommensurable sprog, som ikke kan mødes på ”en fælles grund”. For at gøre det benytter han den *liberale ironiker* som figur. Denne figur beskriver han som følger:

”I borrowed my definition of ”liberal” from Judith Shklar, who says that liberals are the people who think that cruelty is the worst thing we do. I use ”ironist” to name the sort of person who faces up to the contingency of his or her own most central beliefs or desires – someone sufficiently historicist and nominalist to have abandoned the idea that those central beliefs and desires refer back to something beyond the reach of time and chance.” (Rorty, 1989, s. XV)

Den liberale er dermed den, der for det første vil undgå *cruelty* – altså vil forsøge at træde ind i en situation, hvor forståelsen vil blive dannet i ”frihed”, og hvor denne frihed består i ikke at være bundet op på en ”metafysisk” (som i gudelig eller ”metateoretisk”) forforståelse af, hvad mennesket er. Ironikeren er den, der er klar til at udføre ovenstående træk og at kaste sit ”paradigmatiske” åg af sig og agere i den kontingens, som en væren uden større systemisk sammenhæng, er. Kombinationen af disse to egenskaber giver figuren den egenskab, at han eller hun kender kontingensen, men alligevel agerer på baggrund af den. De store fortællinger er måske døde (Nietzsche erklærede Gud død allerede i 1893 (Nietzsche, 2006, s. 11) KILDE PÅ ÅRSTAL), men de små fortællinger har en nødvendighed. Den liberale ironiker er vigtig og måske endda nødvendig, førend Levinas' møde med dens Andens ansigt overhovedet kan have en udsigelseskraft. Hvis ikke visse dele af en fortælling – om den Anden, om mødet – må kædes sammen i en form for handlingsforløb om eller forståelse af den Anden, så forsvinder al udsigelseskraft. Så på trods af, at

en forståelse af den Anden i min læsning af Levinas er lig med at gøre vold mod den Andens singularitet, må den Anden forstås. Og dette er Rortys liberale ironiker et godt eksempel på; en forholden sig til og forståelse af uden endegyldigt at kategorisere på baggrund af bevidst kontingente forståelser.

Før den direkte brug af Levinas' tanker om ”verdensstrukturen” og mødet med den Anden på nærværende speciales genstandsfelt, vil jeg trække resten af de teoretiske linjer klart op, således at en diskussion af de potentielt virkelige implikationer for en tænkning i tråd med de anvendte teorier vil stå som en samlet diskussion. Derfor følger her en læsning af Aristoteles' *Etikken* eller *Den Nichomacheiske Etik*, som dens fulde navn lyder. Mit fokus er på sjette bog, hvor Aristoteles behandler begrebet om *kløgten*, som *phronesis* er oversat med i den udgave, der danner grundlag for min læsning.

Aristoteles og phronesis-begrebet

Aristoteles' (384-322 fvt.) begreb om phronesis finder vi i sjette bog i *Etikken*, som er et af Aristoteles' hovedværker, og som er det af hans værker, som sætter fokus på *det gode*. Altså det gode som målestok for menneskets handlinger og det gode uden indblanding fra guderne; handlinger som gør det gode for den handlende selv og for mennesket som sådan. Særligt ligger min vægt på *phronesis*, som er beskrevet i et kompleks af begreber, der er med til at give et samlet billede af både tankerne omkring begrebet og begrebet selv. Således er følgende afsnit med fokus på dette ene begreb og de for forståelsen nødvendige omkringliggende begreber og tanker.

Aristoteles' første holdepunkt i beskrivelsen af phronesis (jeg vælger at omtale begrebet som ”phronesis” - medmindre jeg citerer direkte) er, hvordan den egenskab, han er i gang med at redegøre for, hører til i den rationelle del af menneskets sjæl, og at denne rationelle del af sjælen er den halvdel, der tager sig af bearbejdning og betragtning af de ting, som er foranderlige – altså det modsatte af den positive videnskab, som er uforanderlig og som derfor ikke er genstand for ”overvejelse” (Aristoteles, 2015, ss. 149-150). Så rent epistemologisk ligger den overvejjelsesevne, der udfoldes til phronesis, i den rationelle - altså logos-bårne – del af sjælen, mens den samtidig beskæftiger sig med det, som er modtagelig over for det, som bliver handlingen i forlængelse af overvejjelserne. Næste forgrening i sjælens opdeling består af tre elementer. Disse er sansning, fornuft og begær. Af de tre elementer er Aristoteles interesseret i at isolere den egenskab, der gør mennesket i stand til at handle med det ”rigtige mål” for øje. Valget, som han kalder *overvejjet begær* (Aristoteles, 2015, s. 150), består af to ting: Tænkningen omkring handlingen og viden om

det gode og det rigtige begær – i den forstand at begæret forfølger det gode, som tænkningen, fornuften, har givet viden om. Således har vi byggestene til den *praktiske fornuft*, som er det modsatte af den *teoretiske fornuft*, som "[...] hverken handler eller frembringer [...]", mens det for den praktiske fornuft gælder "[...] den sandhed, som er i overensstemmelse med den rette stræben" (ibid.). Den rette stræben, altså det overvejede begær efter noget, er med til at flytte noget i kraft af handling, og handlen er for Aristoteles målet i sig selv:

"For den rette handlen er et mål, og begæret retter sig herimod. Derfor er valget enten begærende fornuft eller fornuftigt begær, og mennesket er et sådan princip." (Aristoteles, 2015, s. 151)

Handlen er dermed et hovedmotiv i optegningen af landskabet omkring phronesis. Aristoteles vælger nu at bryde tingene ned til før opdelingen af sjælen. Videnskaben som fænomen og disciplin hævdes at høre til under den kategori, der omhandler det *evige*, altså det uforanderlige. Det er den slags viden, der kan tillæres. Og som bygger enten på positivismens argumentationsform; induktionen eller på den logiske syllogisme-form (ibid.). Således er videnskab en redelig måde at opnå viden på.

Som modsætning hertil står de ting, som er modtagelige for forandring og den egenskab at kunne handle med disse som genstand eller frembringe med disse som genstand; handlen er med et mål i sig selv, mens kunst er frembringelse med et mål uden for sig selv – det frembragte er aldrig frembringelse selv. Dermed er vi fremme ved en direkte beskrivelse af phronesis, som er kendetegnet ved at høre til under den praktiske fornuft, der er med til at bestemme handlen:

"Vi vil forstå, hvad kløgt er, når vi betragter dem, som vi kalder kløgtige. Det synes at karakterisere den kløgtige, at han er i stand til dygtigt at overveje det, som er godt og gavnligt for ham, ikke i enkelttilfælde, som f.eks. hvad der gavner helbredet eller styrken, men i forhold til det gode liv generelt [...] og som regner fornuftigt i forhold til et værdifuldt mål. Et mål, som ikke er genstand for nogen kunst. Således er den kløgtige den, som generelt er velovervejet. Ingen overvejer og træffer beslutninger om de ting, som umuligt kan være anderledes, og heller ikke om ting, som han umuligt kan udføre." (Aristoteles, 2015, s. 153)

Dette lidt lange citat placerer phronesis hos den, som forstår at handle på grundlag af overvejelser,

og som udelukkende overvejer om det, som er modtageligt for forandring. Således er phronesis en kunnen, der placerer sig i en kategori af en form for apoteorisk erkendelsesform, der gør besidderen i stand til at agere på grundlag af ”viden om”, men med blik på ”handlen henimod”. Således bliver det også klarere, hvorfor Aristoteles fremhæver phronesis og handlen som en modsætning til kunsten og frembringelsen, for det er netop handlingen i sig selv og påvirkningen af noget ude i verden, der er genstanden eller målet for phronesis. Og det er den gode handling, phronesis retter sig imod (Aristoteles, 2015, s. 154).

Aristoteles tager visdommen under behandling også, og dette begreb er det, der omhandler den ”viden om”, som er nævnt ovenfor af undertegnede; for det er ikke videnskab i den strengt defineret positive forstand, men som en mere ”almen” form for viden. Som Aristoteles skriver, så bør den vise “[...] *ikke kun kende det, som udledes af principperne, men også kende sandheden om principperne selv*” (Aristoteles, 2015, s. 155). Visdommen kan godt stå alene, i den forstand, at den vise ikke nødvendigvis er i besiddelsen af phronesis, men at det modsatte er en umulighed. Phronesis kræver en visdom, som netop er viden om noget. Kun ved at kende til den kan der handles med stræben efter det menneskeligt gode mål – både i almene anliggender og i sager med enkelte ting som genstand for den potentielle handlen (en egenskab, der vel også hører under phronesis; altså at vælge ikke at handle, hvis denne mangel på handling i sig selv er det gode (fx: Aristoteles, 2015, s. 81)). Dette tydeliggøres igennem en analogi om, at lyst kød er sundt, men at der kun kan handles på grundlag af dette, hvis man ved, hvilket kød, der er lyst (Aristoteles, 2015, s. 156).

Phronesis er som nævnt en erfaringsorienteret overvejelsesevne, hvorfor en ung mand heller ikke kan besidde phronesis, men godt kan praktisere fx matematik, for matematikken er en *abstraktion*, mens phronesis angår de *partikulære* ting (Aristoteles, 2015, s. 157). Derfor er phronesis ingen videnskab. Aristoteles betegner denne evne til at handle på grundlag af en erfaringsviden, som tager form af en art syntetisk apriori (uden vi dog skal komme videre ind på dette), der er i stand til at handle i situationer, der er nye, men stadig inden for en erfaringshorisont, som *intuition* (ibid.).

Indtil videre har Aristoteles beskrevet det gode som noget, der vedrører den handlende selv (fx Aristoteles, 2015, s. 153 som citeret), ligesom han også har benyttet sig af begreber som indbefatter noget ”almenmenneskeligt”; altså at phronesis som egenskab, som dyd, er noget, der både har det partikulære som genstand, men som også i kraft af besidderens partikularitet udføres fra et erfaringsbaseret, men stadig arbitrært punkt, der måske og måske ikke giver intuitionen om samme handling med samme mål for øje – i hvert tilfælde hvis der skulle laves en mere senmoderne læsning af begrebet. Phronesis er ikke *den* phronesis, men idéen om phronesis som sådan.

Aristoteles tager dog flygtigt fat i en mere mellemmenneskelig og ”etisk” beskrivelse af det gode, idet han taler om *anstændighed* som en fællesnævner for alle gode mennesker og som en egenskab eller en handlingskarakter, der viser sig i forhold til andre mennesker (Aristoteles, 2015, s. 160). Dermed er det gode noget, der ikke kun angår det gode for den handlende og phronesis-bærende eller noget ”gudeligt”, men også noget, der angår det andet menneske, der står som hensynsled i den handlendes handlen.

Middel- og mål-tænkningen er også noget, Aristoteles kommer ind på i forhold til phronesis. Han beskriver, hvordan der, hvis phronesis har været i spil, reelt ikke kan nå forkerte konklusioner og dermed ikke handles forkert. På den måde bliver handlen, der er velovervejet, af sig selv til en god handlen, ligesom den uovervejede handlen godt kan nå det samme mål for handlingen, men at dette ikke er det samme som en velovervejet handling (Aristoteles, 2015, s. 158). Midlet til målet betyder da noget for den rette handlens ”korrekthed”, hvorfor målet ikke helliger midlet som sådan. Dog er det vigtigt, at der for Aristoteles netop er et mål. Og disse mål er handlingen, der er med til at forandre det foranderlige. For det gode efterstræbes, og handlingen er udfoldelsen af det velovervejede begær; men det betyder ikke, at målet ikke også kan ligge uden for selve handlingen – handlingen er blot også mål i sig selv, idet det igangsætter bevægelse mod det gode:

”Man kan nå det rette resultat ved at overveje det i lang tid, men også raskt. Men heller ikke det langvarige er det velovervejede, men en korrekthed med henblik på det nyttige, hvormed man når det, man bør, og på rette måde og til rette tid. [...] Hvis det at have overvejet godt karakteriserer de kløgtige, da er det velovervejede en korrekthed i det, som er gavnligt i forhold til et givet mål, og kløgten er en sand forestilling herom.” (Aristoteles, 2015, s. 159)

Ovenstående bærer på det normativt fordrende modalverb *bør*, som fungerer foreskrivende i forhold til handlen, men som det også er nævnt ovenfor, er phronesis en individuel egenskab, der retter sig mod at gøre det gode ud fra erfaring og intuition, hvorfor det ”bør”, der her er i spil, tager karakter af at være en grundlæggende pragmatisk og partikulært situationsafhængig ”etisk” handlen, der således ikke er en bestemt handlemåde, men en strukturel betingelse for handlemåder, der, hvis de er velovervejede, i sig selv bærer på det gode.

Hermed konkluderer Aristoteles kapitlet ved at stille spørgsmåltegn ved det efterstræbelige i at besidde phronesis og visdom. Han arbejder med en hypotese, der siger, at det nødvendigvis er ønskværdigt at besidde, selvom de ikke frembringer noget, som kunsten jo fx gjorde det

(Aristoteles, 2015, s. 161). Han skriver om visdommen:

”Men de frembringer faktisk noget, ikke som lægevidenskaben frembringer sundhed, men ligesom sundheden selv avler sundhed, således frembringer visdommen lykke. For visdommen er en del af den hele dyd, og det at eje den og det at udøve den frembringer lykke.

Derefter fuldendes værket ved hjælp af kløgten og den etiske dyd. For dyden gør, at målet bliver rigtigt, og kløgten gør, at midlerne bliver det.” (Aristoteles, 2015, ss. 161-162)

Den etiske dyd hos Aristoteles er på én gang en ikke-naturlig, men heller ikke mod-naturlig vanetænkning (Aristoteles, 2015, s. 55), der sigter efter midten i en dichotomisk tænkning, der udstikker målet for handlen, men som ikke er midlet i handlen, som phronesis jo er. Jeg vil ikke gå dybere ind i definitionen af den etiske dyd, men blot konstatere, at den etiske dyd er en af de dyder, der ved hjælp af phronesis kan effektueres. Et begreb om, hvad det rette er, er ikke det samme som at gøre det rette. Til det, skal phronesis bruges. Og dermed er vi tilbage ved de respektive dyders egenskaber, som ovenstående citat tager fat i. Visdommen kan noget inden for sin metier, ligesom det etiske dyd kan noget inden for sin, men for at kunne benytte sig af dyderne i overensstemmelse med dyderne, skal den *rette indsigt* til (Aristoteles, 2015, s. 163). Den rette indsigt er phronesis. Og den kan kun være tilstede, hvis de andre dyder er tilstede.

Hermed står vi med et begreb, der er midlet til at opnå målet; og den handling, som midlet er, skal være i trit med etikken og visdommen, hvorfor phronesis er evnen til at benytte sig af erfaring, men samtidig agere i partikulære situationer. Målet er udstykket af dyderne, mens rejsen bestemmes af phronesis.

En oversættelse af begrebet er selvfølgelig *kløgt*, som det er brugt i oversættelsen af bogen, som danner grundlag for denne læsning, men hvis pelsen skulle voves, og der skulle parafraseres over den samlebetegnelse, som phronesis i en vis forstand er, kunne et bud være *situationsfornemmelse*. Et andet og relevant bud for det undersøgte genstandsfelt i nærværende speciale kunne være *faglighed*, som jo har vist sig at være et prægnant begreb i talen om og undersøgelsen af de implikationer, målstyringen, effektiviseringstanken, dokumentationen og konkurrencestatistilstanden har på en socialrådgivers arbejde.

Nu hvor der foreligger en nogenlunde klar redegørelse for og læsning af phronesis-begrebet i sin

aristoteliske, oprindelige form, er det muligt at forstørre perspektivet at se på begrebet med; for det er ikke uproblematisk at forsøge at implementere en phronesis-tanke i nutiden – i det postmoderne, som vi kan kalde det (Lübcke, 2010, s. 572). For Aristoteles var stor tilhænger af *polis*'en som ramme for tænkning og som organisationsramme for staten og livet som sådan. Søren Porsborg, oversætter af den anvendte udgave af *Etikken* skriver i forordet:

”Og det samfund, Aristoteles kender og vælger, er den hellenske bystatskulturs både overskuelige, men også internationale samfund.” (Aristoteles, 2015, s. 17)

Aristoteles' perspektiv og grundlag for de tænkte tanker er dermed *polis*'en som samfundsstruktur. En samfundsstruktur, der ligger langt fra det *flux*, John D. Caputo (1940-), som jeg herefter vil præsentere. Han argumenterer for, at den virkelighed, phronesis i vore dage skal kunne anvendes eller udfoldes i, er med til at spænde ben for phronesis i sin antikke form. Helt grundlæggende er problemet, at forståelseshorisonten er en anden end for 2300 år siden, og at der kan sættes lighedstegn mellem det postmoderne og det *postmetafysiske*, som er tiden efter de faste navigationspunkter, som Gud, videnskab og andre ”paradigmatiske” ensrettere har udgjort, men som i lavere grad nu udgør. Således vil jeg nu introducere en postmetafysisk eller postmoderne kritik af phronesis. En kritik, der i øvrigt er i tråd med den idéhistoriske præmis, der med Rorty i Levinas-afsnittet allerede skal være købt i nærværende speciale, ikke nødvendigvis af læseren, men af den logiske struktur; nemlig at der ikke som sådan findes faste strukturer at ordne sig ind under, i og over i det postmoderne, som det defineres. Bogen, der danner grundlag for phronesis-kritikken er *Radical Hermeneutics Repetition, Deconstruction, and the Hermeneutic Project*, og fokus ligger på kapitlet *Toward a Postmetaphysical Rationality*.

John D. Caputo og fornuftens frie spil som ”phronesis”

Udgangspunktet for Caputo i kapitel 8, *Toward a Postmetaphysical Rationality* i *Radical Hermeneutics Repetition, Deconstruction, and the Hermeneutic Project* er at undersøge, hvilken *reason* (oversat med *fornuft* af undertegnede), der kan herske i en postmetafysisk verden. Undersøgelsen af fornuften som noget, der skal kunne bestå uafhængigt af metafysikken og *dogmatikken*, indebærer en undersøgelse eller brug af Thomas Kuhns paradigmatteori, som Caputo benytter som ramme for en diskussion af, hvad fornuften er uden et fast midterpunkt, og hvad phronesis er uden for bystaten. Phronesis bliver udfordret, når det tages ud af sin antikke kontekst,

og det samme gør fornuften, medmindre den får spillerum (Caputo, 1987, s. 211).

Som en begyndelse er det på sin plads at tydeliggøre, hvad *phronesis* betyder i Caputos tekst. Han benytter begrebet både i sin oprindelige aristoteliske form og i Gadammers tolkning af begrebet, som dog ikke ligger langt fra den oprindelige form. Caputo skriver:

*”But it is also possible to put this in the terms of Gadamer's development of **phronesis** as knowing how to apply [...]. **Phronesis** is knowledge which is impoverished in the abstract – if you try to formulate it in a rule, it sounds anemic, like saying of courage that it consists in being neither rash nor cowardly – and acquires texture only in the application, which ”knows” the difference between the two in the concrete.”* (Caputo, 1987, s. 216)

Phronesis i ovenstående form er beskrevet som det at kunne anvende noget, men at det er umuligt at italesætte dette noget, uden den viden, som ellers havde været handling, ville lyde *blodfattig* og være *uden værdi* uden for den bestemte kontekst. *Phronesis* findes ikke i abstrakt form, kun i *den* praktiske form i *den* situation. Og dette er humlen i, at Caputo er med i nærværende speciale, for det er netop det problem, *phronesis* lider under. Caputo gør problemet klart længere henne i kapitlet:

*”**Phronesis** functions only within an existing framework, an established paradigm. [...] Aristotle conceived of the functioning of **phronesis** within a fundamentally stable **polis**, not within a period of revolutionary conflict. [...] **Phronesis** cannot function if there is a conflict about who the prudent man is.”* (Caputo, 1987, s. 217)

Hvis der ikke er enighed om, hvem *the prudent man* er, er der ingen rettesnor for, hvem der giver næring til *phronesis*-begrebet, hvorfor det er umuligt at leve op til og efter. Og der er ingen tydelige og enerådige *prudent men* i den omskiftelighed, som *phronesis* i det følgende bliver kastet ind i og i øvrigt skal forsøge at finde fodfæste i; *flux*'et (Caputo, 1987, s. 213).

Den revolutionære konflikt, der i ovenstående citat henvises til, kræver en forklaring. Det er som skrevet Kuhns paradigmatheori, der danner videnskabsforståelsesramme for teksten. Caputo fremhæver, hvordan det gældende paradigme er med til at uddanne videnskabsfolk, som i deres praksis ikke stiller spørgsmålstejn ved paradigmet – der bliver ikke reflekteret over årsagerne til paradigmet (Caputo, 1987, s. 216), men, skriver Caputo, i de revolutionære tider, hvor

normalvidenskaben ikke længere står distancen, og virkeligheden ikke længere passer ind i paradigmet metoder og forståelser, så opstår de videnskabelige kriser, og disse kriser varer, indtil der er fundet et nyt paradigme, der passer til anomalien – og det er en nødvendighed med disse revolutioner, for at videnskaben kan flytte sig og udvikles (Caputo, 1987, s. 217). Disse paradigmatiske kampe har intet sprog over sig til at beskrive dem, ligesom der heller ikke findes ydre kriterier til at beskrive de respektive paradigmer udefra (Caputo, 1987, s. 218). Ligesåvel som disse ydre strukturer og fikspunkter for forståelse og handlemåde i videnskaben over natten kan revolutioneres, hvorfor fornuften om lidt igen bringes i spil – i bogstavelig forstand – gælder dette også for etikken (Caputo, 1987, s. 210).

Den fornuft, der nu skal i spil, er den fornuft, der er frigjort fra insisteren på at institutionalisere fornuften i eksisterende dogmatiske, paradigmatiske og kulturelle retningslinjer for metoder og retningslinjer for livet (Caputo, 1987, s. 211). Det endelige dødsstød får *phronesis* i sin ”antikke” form med netop den revolutionære og pludselige ændring, som *flux*'et som konstant strøm udgør. For *phronesis* er ikke en ung mands dyd – den skal oparbejdes gennem erfaring, hvorfor pludselige subversive understrømme gør de tidligere erfaringer til ligegyldigheder eller historier fra gamle dage. Revolutionerne, de pludselige skift, inden for både videnskab og dagliglivet indebærer en anden og mindre erfaringsmæssig viden – igen i en bogstavelig forstand – nemlig den unge mands fornuft, som er en fornuft, der ikke bærer på de store traditioner, men som er mere legende og med større *spillerum* (Caputo, 1987, s. 222).

Som eksempel på, hvordan fornuften arbejder uden for de etablerede regler og i bevægelse, beskriver Caputo det logiske modeksempel, som fratrækker fornuften al sin menneskelighed, men kun lader rammerne og reglerne stå tilbage:

”I resist the notion that the life of reason can be formalized, reduced to a rule of law. I am betting against the artificial intelligence industry, e. g., at least against its deep project, which is to reduce all of the fluidity, the ambiance, the free play which marks human intelligence to the rule of law. [...] The work of artificial intelligence can only make its way so far into the flux, and then it hits the blur of the pure flow, the fluidity, the play.” (Caputo, 1987, s. 226)

Med ovenstående fremhæver Caputo, hvad han mener, når han taler om spillerummet og frigørelsen af fornuften fra mere eller mindre metafysiske fikspunkter. Den menneskelighed, der ligger i at benytte sig af fornuften, når paradigmerne, der gør dine *artefakter* til *fakta* (hvilket er et væsentligt

bedre ordspil på engelsk), fordi der først sker en ordning og gives en mening til de svævende begreber, data og ligefrem etik, når de respektive entiteter står i en relation til hinanden under en *stor fortælling* (Caputo, 1987, s. 215). Fornuften som en fri fornuft, som er det logiske modstykke til den regel- og erfaringsbundne fornuft, er dermed det phronesis-motiv, der jo stadig bærer på selve det handlingsorienterede, som phronesis også gør, men som alligevel skiller handlen fra en direkte erfaring. Caputo uddyber som følger:

"If things are as we say, in flux, in undecidable drift and slippage, and if reason is to respond to things, to keep up a correspondence with them [...], reason must play it loose, be capable of unexpected moves, of paradigm switches, of following up unorthodox suggestions. The most reasonable view of reason denies that you can write a handbook about the way reason works. You have to play the game." (Caputo, 1987, s. 228)

Der er tydelige lighedstræk med phronesis i den frie måde at lade fornuften interagere med de ting, den enkelte mødes af, og som i Aristoteles' phronesis bakkes op af dyderne, som på sin vis agerer metasprog, som jo er det sprog, der med metafysikken (i dogmatisk forstand) er faldet fra hinanden, hvorfor et fælles sprog de forskellige situationer imellem vil være kaudervælsk, fordi hvert begreb så at sige ikke har et betydningsnet at referere til. Dermed kan man tale om, at der ikke er andet tilbage end at lade fornuften, det menneskeligste af det menneskelige og mindst kunstige og forudsigelige, råde. Dog ikke helt uden en vis restriktion, som Caputo forklarer som en *institutionaliseret fornuft* (Caputo, 1987, s. 235), som trods en drejning væk fra den oprindelige oplysningsfornuft, hvor projektet var at kaste umyndighedens åg af sig, nu igen i stedet er blevet bundet op på magtinstitutionernes umyndiggørelse. Denne sidste pointe lægger op til, at der måske ikke længere findes metafysiske fikspunkter, men at der trods alt findes visse systemer, der endnu ikke er blevet revet fra hinanden af subversive kræfter. Således kan man også læse Ove K. Pedersens konkurrencestat og min empiri som med et vist dogmatisk, økonomisk motiv som ledestjerne. Konkurrencestatens institutioner er kulturskabere, og denne politiske kultur er praksisontologiens udbredelsesmetode, så konkurrencelogikken bliver en kulturelig kontingent midte i det sociale arbejde. Grundlaget for praksis er dermed baseret på ikke erkendte kontingente strukturer.

Samlæsning af de respektive teorier, et overblik og anvendelsen

Med det teoretiske landskab trukket op er det tid til at udføre den anvendte filosofis særlige gerning, nemlig arbejdet med at forene det undersøgte med det forandrende. Levinas kommer i det følgende til at udgøre mulighedsbetingelsen for, at praksisgrundlaget, altså ontologien (indtil videre), vil kunne give mulighed for fornuftens frie spil eller phronesis i det faglige og etiske møde med den eksistentielle person, som igen kan være relevant borgerfigur i og for konkurrencestaten. Først og fremmest har nærværende speciale undersøgt genstands- og praksisfeltets ontologi, som Ove K. Pedersen har givet os en analytisk ramme for, og denne ramme er muligheden for at sætte de respektive udtalelser i perspektiv. Således er der søgt en forståelse af området med et udgangspunkt, der byder på et nuanceret billede af staten og borgerne deri. Denne konkurrencestats borgere er, som vi har set, ikke længere eksistentielle individer i den forstand, at det statslige projekt, som den politiske kultur former borgerne i samfundet til at blive, i stedet anvender eller udnytter borgerne som middel i en bestemt opdragelse til et bestemt ærinde. Dette står i kontrast til den filosofiske grundpræmis, jeg etablerede i afsnittet med teoretiske og filosofiske overvejelser, hvor det netop og med udgangspunkt i Levinas' "ontologi" med metafysikken som primat over systemtænkningen, er dette ene menneske, der aldrig vil kunne stå udelukkende som et "objekt" og dermed i ufrihed. Det eksistentielle ser jeg som uløseligt forbundet med det ikke at kunne knægte den Anden, for det er netop dette menneskes intrinsiske værdi – qua den positive afgrænsning, den absolutte adskillelse giver – der udgør det eksistentielle, som Pedersen benytter begrebet. Den opportunistiske person, som Pedersen introducerer, er det menneske, der er anvendeligt for staten, og som er formet af den politiske kultur, som er den strukturelle virkelighed, der er med til at skabe individer, der uddanner sig til beskæftigelse som led i statens interesse i kraft af den egennyttige incitamentsmotivering. Således er det borgerens lod at uddanne sig, hvilket står i modsætning til fordums tids dannelse for dannelsens skyld.

Med Pedersens analyse følger også en konstatering af, at en vis styring af den økonomi, der i velfærdsstaten, blev en nødvendighed, og denne økonomiske styring er den politiske kulturs centrum for styring. Hermed træder NPM, som jeg kort har præsenteret, ind som metode til at virkeliggøre den politiske kulturs formål igennem nogle konkrete metoder. Disse metoder dikterer målstyring og effektivitet, og disse er to af de begreber, der i første omgang ifølge præmissen om, at det eksistentielle menneske som mål også er det filosofiske projekts mål, bør laves om – jævnfør nærværende speciale normative ærinde. Respondenterne i interviewene åbner muligheden for indsigt i den praksis, der reelt gør sig gældende på et af de områder, der i høj grad er bærer af politisk kultur. Således er det muligt at rette sig mod de relevante begreber, jeg i

problemformuleringen fremsætter som værende ”kontroversielle”, ligesom begreberne omkring begreberne også viser deres betydning i kraft af den praksis, der praktiseres.

Praksis og praksisontologi i mine undersøgelser

Et af de begreber, hvis struktur går igen flere steder i praksissen er ”manualisering”. Selve begrebet nævnes ganske vist kun af Anne, altså afdelingslederen, men praktisering af manualiseringen ses flere steder i Stines fortællinger om processen omkring en sagsbehandling. Skemaer, tal og lovgivningsrammer fylder i det, der betegnes som én type faglighed for socialrådgivere, nemlig den strukturerende evne og evnen til at følge de givne rammers muligheder. Således byder rammerne, at der skal dokumenteres i en sådan grad, at der kun i visse sager finder et møde med borgeren sted, hvorfor de resterende sager er sagsbehandling af et CPR-nummer. Denne praksis og fortælling om praksis arbejder ud fra en forestilling om effektivitet i den forstand, at der i arbejdet arbejdes effektivt mod et mål, som er at færdigbehandle borgeren, så han eller hun kan varetage et arbejde, tage en uddannelse eller i hvert tilfælde bevæge sig i retning af at blive uafhængig af sociale ydelser.

Dette effektivitetsbegreb og målstyringen er defineret ud fra økonomiske faktorer, der arbejder i en ”maksimeringsdiskurs” - effektivitet er at få mest muligt ud af mindst muligt, hvis vi skal vende tilbage til mine indledende øvelser, hvor ”bedst” og ”billigst” blev kædet sammen i en og samme praksisform. Således er centrum for forståelsen af effektivitet defineret af et klart mål, økonomi. I nærværende speciale har den postmetafysiske idé fyldt en del i aktualiseringen af filosofisk teori, men alligevel finder jeg det på sin plads at parafrasere over Nietzsche og konstatere, at der stadig er det, der ligner reminiscenserne af en Gud tilbage – i form af den strukturelle virkelighed, den politiske kultur udgør for den reelle praksis. Altså står økonomien som den Gud, der ellers var aflivet. Ontologien bag praksissen kan siges at være indeholdt i Ove K. Pedersens analyser. Målet er at gøre den enkelte borger uafhængig af ydelser – og dette af økonomisk funderede årsager. Denne *utilitaristiske* maksimeringstanke, der arbejder mod en forøgelse af velfærd er ikke i sig selv hverken god eller ond; men grundlaget og udgangspunktet og centrummet for definition af målet og dermed effektiviseringsrationalet er imod nærværende speciales filosofiske førstepremis, som er, at mennesket i sig selv er andet og mere end reducerbart til en værdi i økonomisk forstand. Jeg vil i det følgende argumentere for, at dette eksistentielle menneske kan ved hjælp af Levinas' anti-ontologiske (system)tænkning revitaliseres og gøres til mål i staten, samtidig med den økonomiske forsvarlighed som biprodukt vedligeholdes.

Praksisontologi er som nævnt flere gange i nærværende speciale grundlaget for, at tingene bliver

gjort på denne bestemte måde i praksis. Undersøgelsen af ontologien kan analyseres både ud fra praksis og ind i praksis, og jeg har valgt begge retninger, idet Ove K. Pedersen udgør en forståelse af strukturerne og mekanismerne i staten, mens mine egne interview udgør en samling af praksiserfaringer, der peger i retning af en diskurs, kultur og struktur, der tegner det strukturelle grundlag, praksis fungerer på. Ovenfor og i løbet af specialet har jeg defineret ontologien bag praksissen til at bære på new public management-styringsmodeller, der er målorienteret og økonomisk funderet, og som med disse foki er med til at redefinere faglighed hos socialrådgiveren. Fagligheden skal ifølge både Stine, Anne og Nielsen tilbage i socialrådgiverfaget, og dette er nærværende speciale et forsøg på at give en mulig indgang til.

Ontologien udgør en totalitetstænkning, som vi har set hos Levinas, og denne totalitetstænkning bibringer en idé om, at man kan definere alt inden for denne totalitet. Den totalitære tanke gør, at der arbejdes med en forestilling om, at evidens i form af ”effektiviseringsrationaler” kan udgøre en ”best practice”, som er den normative praksisform, men med totaliteten som centrum. Denne ”best practice” er en statistisk tilsnigelse, som positivismen i sine induktive slutninger uundgåeligt støder på. Forestillingen om et centrum for forståelse, altså en praksisontologi som grobund for en praksis, indbyder til manualisering i form af ”best practice”, og det er her fagligheden hos socialrådgiveren bliver en anden, og det er her, borgeren bliver mødt som noget andet end mål.

Borgerens indstilling til staten og den samlede ændring i ”folkeånden”, som Anne refererer til ved hjælp af TV-2-sangen *Det er Samfundets Skyld* er tilsyneladende også et praksisvilkår for socialrådgiveren. Pedersen nævner også reciprociteten i henholdsvis velfærdsstatens demokratiske medborger både som en rolle, dannelsen hos det enkelte menneske er en integreret del af, og som det, staten giver mulighed for. Med skiftet væk fra dannelsesidealet, som giver mennesket frihed og ikke forpligter til arbejde, er jævnfør reciprociteten med til at ændre borgerens holdning til statens rolle i deres liv; den tvungne forpligtelse over for staten har været med til at gøre ”systemet” til skurkene, og denne indstilling kommer, som jeg læser det, af den kontrol og mistillid, der gør borgeren, mennesket, til objekt for spekulationer og mistro.

Praksisontologien vs praksismetafysikken

I stedet for praksisontologi vil jeg ved hjælp af den levinaske definition af ”metafysik” introducere *praksismetafysikken*, som skal udgøre centrum for forståelsen af faglighed og borgeren som eksistentiel og dermed mål. Dette skift i grundlag for praksis er ikke at ignorere nødvendigheden af at agere ”økonomisk forsvarligt” i det offentlige arbejde, men en anerkendelse af nødvendigheden af at agere forsvarligt generelt.

Grunden at bygge praksis på bliver da med Levinas' filosofiske primat, metafysikken. Med metafysikken følger, som redegjort for, det ukrænkelige ved det singulære i mennesket som dette menneske, og det er denne ikke-manualiserede etik, der skal danne grundlag for et skift i målet i målstyringen og i succeskriteriet for effektivitetsbegrebet. Succesen i praksissen med den nuværende ontologi, ser vi, er at holde sagsstammen nede og undgå at begå fejl i de manualiserede arbejdsgange. I stedet kan en frisættelse af de ellers manualiserede arbejdsgange qua den mellemmenneskelige etiske, men aldrig manualiserede, relation, være med til at ændre på hele systemet af begreber, der står i relation til hinanden. Igennem mødet med den Anden vil den manualiserede arbejdsgang ganske enkelt være umulig, fordi mødet hver gang er ad hoc, hvorfor en forestilling om en forskrift ikke kan indfange det, som reelt bliver succeskriteriet i sagsbehandlingen, nemlig at tage hånd om den Anden, hvis uendelighed byder det Samme noget nyt og forbløffende. Således viser Levinas' totalitetsbegreb sig som indeholdende den nuværende praksis, der både i sin grund og metode arbejder med forestillingen om det enkelte menneske som noget, der kan begribes. Subjekt-objekt-relationen, som Stine beskrev i sin oplevelse af at være fabriksarbejder, er i praksismetafysikken opløst, og borgeren er ikke længe blot kilde til og dermed middel for Stines løn, stilling, arbejdsglæde eller frustrationer, ligesom borgeren heller ikke længere er en opportunistisk figur i den politiske kultur. Borgeren bliver ikke set som noget kun *for* socialrådgiveren og *i* den politiske kultur, men som noget for sig selv og i sig selv.

Denne ideelle konstruktion af virkeligheden som værende etisk reciprok i sin grund er på samme tid med borgeren som mål ikke blind for nødvendigheden af borgeren som middel. Den økonomiske ramme for sagsbehandling og velfærd generelt forsvinder ikke, bare fordi centrum for forståelse af praksis skifter. Det er her, phronesis eller den fri fornuft kommer i spil. For hvis der er noget, der bærer på mellemtingen mellem praksiserfaring, viden om og evne til at anvende sin viden i rette doser på rette tidspunkt, er det en fagligt kompetent medarbejder - ligesom phronesis i sin aristoteliske oprindelse gør det! Phronesis er funderet i den etiske dyd og stræben efter den gode handling, *overvejet begær efter det uendelige*, som en Levinas-Aristoteles-hybridkonstruktion kunne hedde, og phronesis er handlen i overensstemmelse med dette gode, hvor handlen er frembringelsen af det gode i sig selv. En vending fra praksisontologi til praksismetafysik i måde at tænke praksis på kan være med til at forløse disse faglige potentialer, som begge respondenterne i mine interview giver udtryk for, er til stede. Der vil i udfoldelsen af fagligheden kunne arbejdes ad hoc og uden manualiseringer, hvilket jo i kraft af overensstemmelsen med stræben efter det gode i handlingen vil være effektiv – for effektivitetens midte er vel at praktisere bedst muligt. Således er ”best practice” ikke længere det samme, for ”best” er et relativt begreb, der kun tager karakter af at

være andet end en tom betegner, hvis fornuften, der i Caputos phronesis-pendant, får frit spil. Rortys liberale ironiker-indstilling som mulighed for overhovedet at sige noget trods det arbitrære i den givne position er nødvendig, førend nogen forståelse overhovedet kan udkrystallisere sig. Denne indstilling er nødvendig for udsigelseskraft i de ellers relative begreber, ligesom det også er en nødvendig indstilling i anvendelsen af Levinas' møde-med-den-Anden-motiver, førend en forståelse af den Anden og dermed den Andens budskab overhovedet kan tages alvorligt. Hvis ikke dette pragmatiske perspektiv blev føjet til Levinas' "atomistiske" fremstilling af både den Anden som entitet og af mødet og dermed kontinuitet som sådan i fortællingen om den Anden. De små fortællinger har også en prægnans uden at agere ny ledestjerne på den metafysiske himmel; ligesom den hidtige nutidige ontologi har været med et vist kontingent, men alligevel relativt fast, center for praksis og kultur i form af økonomien – der har bare ikke været bevidsthed om det kontingente i økonomifunderingen i målstyringen.

Fornuftens frie spil gør op med forestillingen om, at der trods forestillede og vedtagne ontologiske strukturer at praktisere i. Det manualiserede og det, der dermed er bundet op på noget helt og aldeles fast, kan ikke træde ind i et flux, som mødet med et andet menneske er, hvorfor det er det menneskelige – defineret fx som den ikke-kunstige intelligens hos Caputo – der sætter fagligheden, fornuften, phronesisen i spil, når spillerummet bliver givet. Spillerummet har praksismetafysikken som mulighedsbetingelse, og mulighedsbetingelsen har sit potentiale i evnen til at navigere i frihed med fornuft, hvorfor det bliver muligt ikke blot at agere økonomisk forsvarligt med mennesker som værende et problem, der skal løses, førend de kan bidrage til staten ved at blive modtagelige over for incitamenter. Det bliver muligt at agere forsvarligt generelt, for dette system af ikke-systemer og denne manual af ikke-manualiseringer med den Anden som forbløffelsens traume og den frie fornuft som faglighed er gensidigt sikrende; der kan ved mødet med den Anden ikke slås ihjel, men kun ageres på baggrund af en given etisk forordning, som ikke er et bør i den foreskrivende forstand, men et *skal* i sin forholden sig til den Anden. Den frie fornuft, der får frit spil i de åbenbaringer og ad hoc-situationer, den Anden er ophav til, gør, at fagligheden, som jeg sætter synonymt med fornuften eller phronesis (i en postmetafysisk udgave), gør det, som fagligheden skal gøre for at være en faglighed; nemlig tager hånd om det andet menneske og gør det, der fornuftigt og fagligt kompetent forventes at være best practice i dette specifikke, singulære, partikulære tilfælde i al dens åbenbaring og forpligtelse. Således er det nødvendigt at sætte fri for at holde fast, når det kommer til fagligheden – et begreb, der først får sin betydning tilbage, når praksisfeltet giver mulighed for at praktisere med det, som Anne og Stine definerede som henholdsvis *relationsarbejde* og som modsætningen af *rigiditet* og *manualisering*.

Denne metafysisk/etiske fundering af grundlaget for at praktisere stemmer overens med konkurrencestatens udgangspunkt, som er, at der skal gives lige muligheder for udvikling og uddannelse inden for statens institutioner. Lighederne i forskellene og de muligheder, der bliver givet ligger i det, at alle bliver mødt som ikke-reducerbar. Således ligger min nuancering af grundlaget for praksis inden for det offentlige heller ikke i krig mod målstyring, økonomisk forsvarlighed og mennesker som midler i en stat; der skal blot suppleres med målstyring med borgeren som mål og med det økonomiske bevægegrundlag som en gevinst ved at indføre en tro på socialrådgiverens fornufts frie spil som værende i stand til at varetage både sine egne, den Andens og statens interesser i sagsbehandlingen. Dette perspektiv bidrager med en derationalisering i den forstand, at rationalet bag er båret ”strukturerede ad hoc-principper”, der i sin grund baseres på den etiske forbindelse til den Anden og mulighedsbetingelse for en fri fornuft eller postmoderne phronesis som faglighed, og deraf følger ukrænkeligheden af borgeren som eksistentiel person, men også en ny målstyring, der, qua reciprociteten i den etiske relation mellem det Samme og den Anden, sikrer, at varetagelsen af hinandens skæbner er med til at sikre effektiviteten; for denne effektivitet består nu i, at hverandre behandler den respektive Anden med den fornødne forsvarlighed, så begge parter interesser varetages i mødet.

Perspektivering – forandringsønsket kommer også indefra

Nærværende speciales fokus på det problematiske i det grundlag, der udgør de offentlige institutioners arbejdsvilkår og -rammer, er, som jeg i del I har lagt stor vægt på, ikke grebet ud af den blå luft. Der ligger et tydeligt ønske om en form for forandring blandt dem, der reelt praktiserer inden for de målstyrede og manualiserede rammer. Både min respondenter og mine øvrige kilder i debatten kalder på en anderledes tænkning og fundamental fundering af grundlaget for praksis, der kan være med til at forbedre det, som er den enkelte medarbejders daglige virke. Som empirisk grundlag for mine undersøgelser ligger en kommunikationsstuderende, en professor i sociologi og sociale studier, en leder af Socialcentret i Aalborg Kommune (som i øvrigt er uddannet socialrådgiver), en socialrådgiver og et ”branche-tidsskrift”. Fælles for alle disse kilder til viden om området er, at de hverisær alle står på samme side af spørgsmålet om, hvorvidt de gældende rammer for praksis er hensigtsmæssige. Årsagen til valget af netop disse kilder er, at de alle er med til at nuancere problematikken, således det blev muligt at nærme sig en identifikation af kernen i problemet. De har alle en berøring med området fra hvert deres perspektiv, men med samme grundlæggende skepsis til måden at ”drive offentlig virksomhed” på. Ove K. Pedersen, professor i statskundskab ved Copenhagen Business School, har bidraget med en analyse af staten, som har

dannet grundlag for mine videre undersøgelser, men altså ikke som en direkte ”fortaler” for resultat- og målstyringen som strukturel platform for praksis. Han giver nogle indikationer på sit standpunkt, og han argumenterer for konkurrencestaten som en form for uundgåelig, men ikke hverken ond eller god, nødvendighed.

Derfor er en perspektivering på sin plads. Undervejs i den proces, som nærværende speciale selvsagt har været med tænkning, skrivning, genovervejelse og mere skrivning, har debatten om den offentlige sektors praksis og praksisgrundlag fyldt en hel del i medie billedet, og særligt *Politiken* har ageret Pnyx for både fortalere og kritikere.

Særligt er det, at der i debatten i netop *Politiken* har meldt sig nogle interne kritikere. Ikke fra det offentlige praksis-indre, men fra ophavsmændene til den omtalte styringslogik, nemlig blandt andre cand. scient. pol. Henrik Hjortdal, som allerede i 2007 bad om tilgivelse for den styringstænkning, han selv var med til at indføre. I kronikken *Tilgiv os – vi vidste ikke, hvad vi gjorde* udtalte han (og hans medforfattere og dermed medafsendere af artiklen) blandt andet følgende:

”Tilgiv os, vi vidste ikke hvad vi gjorde – eller rettere, var med til at sætte i gang.

Vi håber, vi med dette oplæg til debat kan få andre med i at konstruere nye svar og løsninger.”

(Gjørup et. al., 2007)

Denne opfordring er hermed taget alvorligt.

I løbet af april 2016 er der blevet bidraget yderligere til debatten, og her er Henrik Hjortdal igen på banen. Denne gang under overskriften *Vi smadrer de offentligt ansattes arbejdsglæde*. I artiklen udtaler han, at tingenes tilstand ikke er væsentligt forbedret siden 2007. Denne konstatering kommer som reaktion på KORAs (Det Nationale Institut for Kommuners og Regioners Analyse) rapport om resultatbaseret styring. Han efterlyser igen en ændring, og også denne gang opfordrer han embedsmændene bag resultatstyringen til at deltage i revideringen af den offentlige styringsmodel:

”Jeg tror, der er mange kræfter, som ønsker forandring i offentlig styring. Det vil gøre stor forskel, hvis opgøret får deltagelse af djøf’erne blandt forskere, administratorer og kommunaldirektører. [...] Opgøret med mål- og rammestyling, kontraktstyring og markedstænkning skal på dagsordenen.” (Hjortdal i: Kestler, 2016)

Dermed kalder han på sine med-djøfere i ønsket om et opgør med den herskende logik på området.

Opgøret skal komme indefra, fordi det er dem, der vægter tungt i opretholdelsen af logikken. Han gør opmærksom på nogle af de helt centrale pointer i nærværende speciales fokus, nemlig fokus på dokumentation, mål og de implikationer, disse krav har på den reelle praksis eller *kerneopgaverne*, som han kalder det:

”Når institutioner fokuserer på måltal, mister de blikket for andre væsentlige opgaver. I folkeskolen bortprioriterer man bøvlet med de ressourcetsvage elever, fordi opgaven er for tung. De svageste på det sociale område og beskæftigelsesområdet bliver også svigtet, fordi de er for besværlige at løfte og sætte kryds ud for. Et andet problem er den store administration og dokumentation, som tager tid fra kerneopgaverne. Hvor stort dette problem er, ved vi ikke. Men undersøgelser på beskæftigelsesområdet har vist, at under halvdelen af socialrådgivernes tid går til kontakt med de ledige.” (Hjortdal i: Kestler, 2016)

Ovenstående vidner om, at der fra flere perspektiver ses en skævvridning i det grundlag, der praktiseres på. Nærværende speciale anlægger en grundlæggende filosofisk vinkling på problematikken, som ikke blot konstaterer, men undersøger fundamentet for de symptomer, også Hjortdal sætter fokus på. Det normative ærinde, dette speciale går, er dermed ikke blot en akademisk øvelse, men et ”bør”, der rækker ud i en højaktuel, prægnant og vigtig debat, hvor der bliver kaldt på forandringer. Selvom undertegnede hverken er jurist eller økonom, kan de undersøgte ”skævvridninger”, ønskede forandringer og det revurderede praksisontologiske grundlag – og dermed ændrede praksisvilkår – være en filosofisk stemme i en ellers samfunds- og økonomividenskabeligt orienteret debat.

Konklusion

For at kunne sige noget om en praksis, må vi etablere en ramme at anskue praksissen i. Ove K. Pedersen giver os konkurrencestaten som en mulig ramme at analysere videre udtalelser i. Denne ramme tilbyder et syn på mennesket i den politiske kultur, hvor det er statens institutioner, der former den mennesketype, den skal bruge i konkurrencens navn. Denne persontype er den opportunistiske person, der står som et middel for statens mål, nemlig konkurrenceevne. Denne middeltænkning står som modsætning til den eksistentielle person, som Levinas (og undertegnede) mener at skulle revitalisere, idet mennesket som mål og som ukrænkeligt enestående er førstefilosofiens kerne hos Levinas. Inden for det socialfaglige felt står konkurrencestatens logikker stærkt, og disse logikker bærer på nogle bestemte krav om praksis igennem blandt andet NPM-

styring. Disse logikker bærer på begreber såsom *effektivitet* og *mål*, som begge er begreber, der kun finder mening i det center for forståelse, de nu engang – på arbitrær vis – er blevet sat i forbindelse med.

Den økonomiske virkelighed, ser vi med Pedersen, bød staten at tænke økonomisk ansvarligt, og dette skift blev skiftet i statsformen fra velfærdsstat til konkurrencestat, hvorfor visse kriterier for praksis måtte redefineres. Dokumentation blev et bærende element i praksisontologiens logik, hvorfor praksissen også blev underlagt dokumentationen. Dette medførte ifølge både Vibeke Nielsen, Stine og Anne (og sidst Henrik Hjortdal) en dalende *faglighed* i den forstand, at fokus på kerneopgaverne, altså fagligheden i sin ”oprindelige” form, ikke længere var det primære fokus. I stedet blev proceskrav til en ”faglighed”.

Den nye politiske kultur udgjorde desuden et skift i ”folkeånden”, hvorfor problemerne blev *samfundets skyld* jævnfør Pedersen og Anne – borgerens handlinger var ikke længere et element i realiseringen af fællesskabet.

Således står socialrådgiveren i en situation, hvor ”fagligheden” ikke består i det, som en socialrådgivers faglighed ”bør” bestå af, og dette har store konsekvenser for mødet med borgeren og dermed sagsbehandlingen – og effektiviteten.

Der ses et tydeligt forandringsønske hos respondenterne, hvorfor en omvurdering af praksisontologien er nødvendig – for begreberne og praksis, der er baseret på denne ontologi må også revurderes og defineres ud fra et nyt centrum.

Med skiftet fra en praksisontologi til en praksismetafysik (i Levinas' brug af *metafysik*) er det i stedet for en totalitets- og systemtænkning relationen til den enkelte, der står som førstefilosofi, hvorfor ethvert møde med den Anden er en etisk forpligtelse. Således står hvert møde som noget enestående, hvorfor begreberne om faglighed og effektivitet kan findes nye betydninger i den frihed, praksismetafysikken giver i den socialfaglige praksis. Aristoteles' *phronesis* og Caputos frie fornuft er den nye (oprindelige) faglighed, der gives plads til i denne praksismetafysik, ligesom der (med hjælp fra Rortys liberale ironiker) kan sagsbehandles på langt mere kvalitativt og etiske præmisser. Dette medfører qua reciprociteten i Levinas' med-den-Anden-møder, at effektiviteten i sin beskaffenhed bliver effektiv – både i den forstand, at kvaliteten af sagsbehandlingen sikres gennem omfavelse af det eksistentielle menneske, og at økonomien som biprodukt af denne tagen-ansvar over for hverandre også ”administreres” ansvarligt. Konklusionen peger på, at et blidere tag i de offentlige ansattes praksisform – gennem et redefineret grundlag for praksis i form af en etisk forbindelse – vil revitalisere fagligheden hos de dygtige socialrådgivere, der igen kan møde den

enkelte person som netop den enkelte; og at dette møde er med en gensidig etisk forbindelse, hvorfor de respektive interesser varetages. På den måde bliver en forestilling om en "best practice" til en practice, der giver mulighed for netop at praktisere på bedste vis.

Litteraturliste

Bøger

- Aristoteles (2015): *Etikken*, oversat af Søren Porsborg, Redaktion Filosofi, Det LILLE Forlag, Frederiksberg
- Olsen, Poul Bitsch & Pedersen, Kaare (2009): *Problemorienteret projektarbejde – en værktøjsbog*, 3. udgave, 5. oplag, Frederiksberg, Roskilde Universitetsforlag
- Brinkmann, Svend & Tanggaard, Lene (2015): *Kvalitative Metoder – En Grundbog*, vol. 2, Hans Reitzels Forlag, København, printed in Letland
- Caputo, John D. (1987): *Radical Hermeneutics Repetition, Deconstruction, and the Hermeneutic Project*, Bloomington, Indiana University Press
- Greve, Carsten (2009): *Offentlig Ledelse – Teorier og temaer i politologisk perspektiv* (vol. 2), Jurist- og Økonomforbundets Forlag, Narayana Press, Gylling, Denmark
- Hansen, Finn Thorbjørn (2003): *Det filosofiske liv – Et dannelsesideal for eksistenspædagogikken*, Hans Reitzels Forlag, København, printed in København
- Hegel, G. W. F. (2010): *Åndens Fænomenologi*, oversat af Claus Bratt Østergaard, Gyldendal, Narayana Press, Denmark
- Kemp, Peter (1996): *Levinas*, Forlaget Anis, Printed in Viborg
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal (2001): *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*, Vol. 2, Verso, Norfolk, United Kingdom
- Levinas, Emmanuel (1996): *Totalitet og Uendelighed*, oversat af Crone, Manni, Hans Reitzels Forlag A/S, Narayana Press, Denmark
- Lund, Henrik Herløv (2009): *Mod det todelte samfund – fra kvalitetsreform til minimumsvelfærd?*, Nyt fra Samfundsvidenskaberne, Narayana Press, Frederiksberg, Denmark
- Lübcke, Poul (red.) m. fl. (2010): *Politik(k)ens filosofileksikon*, Vol. 2, Politikens Forlag, WS Bookwell AB, Finland

- Nietzsche, Friedrich (2006): *Således talte Zarathustra*, oversat af Henningsen, Niels; vol. 3, Denmark, DET lille FORLAG, Frederiksberg
- Pedersen, Ove K. (2014): *Konkurrencestaten*, Hans Reitzels Forlag, Livonia Print, Letland
- Rorty, Richard (1989): *Contingency, irony and solidarity*, Cambridge University Press

Tidsskrifter

- Fjording, Martin & Høybye-Mortensen, Matilde: *På vej mod evidensæra 2.0?* i: Dall, Tanya (red.): Tidsskrift for Socialpolitisk Forening – Social Politik, Nr. 4, 2015, ss. 3-6
- Harboe, Kirsten & Hindberg, Helene (2015): *Dokumentationen har taget overhånd* i: Dall, Tanya (red.): Tidsskrift for Socialpolitisk Forening – Social Politik, Nr. 4, 2015, ss. 16-20

Artikler

- Gjørup, Jes; Hjortdal, Henrik; Jensen, Tommy; Lerborg, Leon; Nielsen, Claus; Refslund, Niels, Suppli, Jakob & Winke, Jasper Steen (Wiedemann, Frederik (digitalredaktør)) (29. marts 2007): *Tilgiv os – vi vidste ikke, hvad vi gjorde*, Politiken, webadresse: <http://politiken.dk/debat/kroniken/ECE274053/tilgiv-os---vi-vidste-ikke-hvad-vi-gjorde/> (senest hentet den 26. maj 2016)
- Kestler, Amalie (Jespersen, Per Michael (opinionsredaktør)) (16. april 2016): *Vi smadrer de offentligt ansattes arbejdsglæde*, Politiken, webadresse: <http://politiken.dk/debat/ECE3162412/vi-smadrer-de-offentligt-ansattes-arbejdsglaede/> (senest hentet den 26. maj 2016)

Hjemmesider

- Hansen, Vibeke (Allentoft, Nick (red.)) (2015): *Den travle socialrådgiver: Det handler om meget mere end kampen mellem krav og ressourcer*, Mediehuset DenOffentlige ApS, København, webadresse: <http://denoffentlige.dk/den-travle-socialraadgiver-det-handler-om-meget-mere-end-kampen-mellem-krav-og-ressourcer> (senest hentet den 19. maj 2016)
- Hildebrandt, Sybille (Hjortlund, Vibeke (red.)) (2015): *Hvad er en singularitet?*, Videnskab.dk,

Valby, webadresse: <http://videnskab.dk/sporg-videnskab/hvad-er-en-singularitet> (senest besøgt den 19. maj 2016)

Andet

- Friis-Nielsen, Christian (2016): *Praktikrapport*, 9. semester, AAU, Anvendt Filosofi KA
- Paulsen, Michael (arbejdsrapport og dermed ikke udgivet, i.u.): *Hvad er Anvendt Filosofi?*
- Paulsen og Ziethen (arbejdsrapport og dermed ikke udgivet, i.u.): *Anvendt filosofi som interagerende filosofi*

Bilag 1

Socialrådgiver - Stine

Forsknings spørgsmål	Interviewspørgsmål
På hvilke måder har det stingende dokumentationspres en indvirkning på dit arbejde?	<ul style="list-style-type: none">- Hvad består dine arbejdsopgaver i?- Hvordan er fordelingen mellem opgaverne?- Hvor lang tid har du til hver borger?- Hvor lang tid føler du, du burde have til hver borger?- Hvilke krav stilles der til jer omkring dokumentation?- Hvem stiller kravene?- Hvorfor stilles de?
Hvad betyder "faglighed"?	<ul style="list-style-type: none">- Hvordan vil du beskrive en god socialrådgiver?- Hvordan vil du beskrive "faglighed" inden for dit fag?
Hvordan påvirker "proceskravene" den egentlige faglighed?	<ul style="list-style-type: none">- Hvilke vigtige faglige opgaver og kompetencer mener du, din nuværende arbejdssituation fratager dig?- Hvilke vigtige faglige opgaver og kompetencer mener du, din nuværende arbejdssituation giver dig?
Hvad kunne forbedres inden for området, og hvad er skyld i, at noget kan forbedres?	<ul style="list-style-type: none">- Hvilke muligheder ser du for at ændre på det, du gerne ville ændre på?- Hvorfor vil du gerne ændre på det?
Hvilke andre løsninger kunne der findes, hvis ikke dokumentation er svaret på "konkurrencestatens" pres og krav?	<ul style="list-style-type: none">- Hvad, mener du, er en faglig grundværdi inden for dit fag?- Hvad, mener du, er en personlig grundværdi inden for dit fag?- Hvordan kunne man forestille sig, borgeren og sagsbehandleren kunne samarbejde, hvis ikke der blev stillet "eksterne" krav?
Hvilke(t) "menneskesyn" gør sig gældende inden for socialområdet?	<ul style="list-style-type: none">- Hvordan vil du beskrive forholdet mellem borgeren og medarbejderen?

	<ul style="list-style-type: none">- Hvis du skulle beskrive et ”menneskesyn” inden for feltet her, hvordan ville den så lyde?- Hvor personlig kan eller må man blive i sin relation til borgeren?
--	--

Bilag 2

Afdelingsleder - Anne

Forsknings spørgsmål	Interviewspørgsmål
På hvilke måder har det stingende dokumentationspres en indvirkning på arbejdet i din afdeling?	<ul style="list-style-type: none">- Hvad består dine arbejdsopgaver i?- Hvordan er fordelingen mellem opgaverne?- Hvilke krav stilles der til jer omkring dokumentation?- Hvem stiller kravene?- Hvorfor stilles de?
Hvad betyder ”faglighed”?	<ul style="list-style-type: none">- Hvordan vil du beskrive en god socialrådgiver?- Hvordan vil du beskrive ”faglighed” inden for dit fag?
Hvordan påvirker ”proceskravene” den egentlige faglighed?	<ul style="list-style-type: none">- Hvilke vigtige faglige opgaver og kompetencer mener du, din nuværende arbejdsituation giver dig?Hvad er din rolle i forhold til disse proceskrav?
Hvad kunne forbedres inden for området, og hvad er skyld i, at noget kan forbedres?	<ul style="list-style-type: none">- Hvilke muligheder ser du for at forbedre praksis?- Hvorfor vil du gerne ændre på det?
Hvilke andre løsninger kunne der findes, hvis ikke dokumentation er svaret på ”konkurrencestatens” pres og krav?	<ul style="list-style-type: none">- Hvad, mener du, er en faglig grundværdi hos dine medarbejdere?- Hvad, mener du, er en personlig grundværdi hos dine medarbejdere?- Hvordan kunne man forestille sig, borgeren og sagsbehandleren kunne samarbejde, hvis ikke der blev stillet ”eksterne” krav?
Hvilke(t) ”menneskesyn” gør sig gældende inden for socialområdet?	<ul style="list-style-type: none">- Hvordan vil du beskrive forholdet mellem borgeren og medarbejderen?- Hvis du skulle beskrive et ”menneskesyn” inden for feltet her, hvordan ville den så lyde?- Hvor personlig kan eller må man blive i sin relation til borgeren?

